

Kandidatuppsats

Bachelor's thesis

Sociologi

Sociology

Lägesbilder inom krishanteringsorganisationer

Att skapa mening i osäkra situationer

Olof Oscarsson och Robin Karlsson

Mittuniversitetet

MID SWEDEN UNIVERSITY

Campus Härnösand Universitetsbacken 1, SE-871 88. **Campus Sundsvall** Holmgatan 10, SE-851 70 Sundsvall.

Campus Östersund Kunskapens väg 8, SE-831 25 Östersund.

Phone: +46 (0)771 97 50 00, Fax: +46 (0)771 97 50 01.

MITTUNIVERSITETET

Samhällsvetenskapliga institutionen

Examinator: Roine Johansson, roine.johansson@miun.se

Handledare: Erna Danielsson, erna.danielsson@miun.se

Författarens e-postadress: olos0900@student.miun.se och roka0904@student.miun.se

Utbildningsprogram: Risk- och krishanteringsprogrammet, 180 hp

Omfattning: 16496 ord inklusive bilagor

Datum: 2012-05-22

Abstract:

This study focus on how crisis organizations create and use situational awareness during major accidents and crisis. Its purpose is to contribute with knowledge about how individuals understand the term situational awareness, what need it satisfies and how they establish situational awareness from an individual sensemaking perspective, derived from Karl E. Weick's theory. Our object of study is staffs- and management personnel from police and fire department within Östersund. We have made a qualitative study with interviews with individuals possessing personal experiences of our study area and also observations during a practice for collaboration within and between organizations. It is concluded that situational awareness is an ongoing process when relevant information is collected for what has happened, happens and will happen. Furthermore, there is a need for situational awareness to make decisions and prioritize resources. The sensemaking process taking place in the creation of situational awareness is associated with seven elements for sensemaking. All elements should be viewed from a holistic approach, since all elements influence each other. However, this study finds that during the sensemaking process for creation of situational awareness there's two elements that have more significance. Those elements are retrospective and selected signals and are based on experience and information.

Sammanfattning

Syftet med denna studie har varit att undersöka hur polismyndigheten och räddningstjänsten i Jämtlands län, som två krishanteringsorganisationer ser på begreppet lägesbild och vilka behov lägesbilden uppfyller, samt att undersöka meningsskapandet på individnivå som ligger till grund för skapandet av lägesbild.

I studien har en kvalitativ forskningsmetod använts där data samlats in genom intervjuer och observationer. Utgångspunkten har varit en fenomenologisk ansats där syftet varit att undersöka ett fenomen på djupet. Till vår hjälp har vi haft ett teoretiskt ramverk som utgått ifrån symbolisk interaktionism med fokus på Karl E. Weicks (1995) meningsskapandeteori. Teorier om meningsskapande har använts för att kunna studera meningsskapandeprocessen som ligger till grund för hur individen skapar mening under upprättandet av lägesbilder.

Resultatet visar att det inte finns en entydig och exakt bild av vad en lägesbild är och vilken definition en lägesbild ska ha. Det som var mest framträdande är att en lägesbild ska tydliggöra vad som hänt, händer i nuläget och ge en prognos över vad som kan komma att hända. I arbetet har det också konstaterats att en lägesbild främst upprättas för att kunna kontrollera resursbehovet.

I studien har det också fastställts att den meningsskapandeprocess som sker vid skapandet av lägesbilder är förenat med ett antal meningsskapandeelement. Utifrån intervjupersonernas beskrivningar kunde samtliga av Weicks meningsskapandeelement kopplas till faktorer som bidrar till skapandet. De faktorer som var mest framträdande är att besitta erfarenhet som möjliggör en reflektion på tidigare händelser samt att kunna inhämta och bearbeta information i syftet att sortera ut information som bäst klargör situationen. Dessa faktorer bygger på ett meningsskapande som Weick kallar för *retrospektiv* och *utvalda signaler* och är två av de sju

SAMMANFATTNING

grundelementen för meningsskapande. Slutligen har det fastställts att meningsskapandeprocessen som sker inte har någon tydlig början eller slut utan är en ständigt pågående del, i enlighet med lägesbilden som inte kan ses som en produkt utan en föränderlig process.

Nyckelord: Lägesbild, meningsskapande, krishantering, stabsarbete, polismyndighet, räddningstjänst.

Innehållsförteckning

1 Inledning	1
1.1 Problemdiskussion	1
1.2 Syfte	2
1.3 Frågeställningar	3
1.4 Avgränsningar	3
2 Bakgrund.....	4
2.1 Sveriges krishanteringssystem	4
2.2 Manifesta krishanteringsorganisationer	5
2.2.1 Polismyndighet.....	5
2.2.2 Räddningstjänst	6
2.3 Kriser och större olyckor.....	7
2.3.1 Före, under och efter krisen.....	8
2.4 Lägesbild	9
2.5 Tidigare forskning	10
3 Teoretiskt ramverk	13
3.1 Symbolisk interaktionism.....	13
3.1.1 Teorier om meningsskapande.....	13
4 Metod.....	17
4.1 Vetenskapsfilosofisk inriktning.....	17
4.2 Fenomenologisk ansats	18
4.3 Insamling av empiri.....	18
4.3.1 Intervjuer	18
4.3.2 Observationer	19
4.4 Val av observations- och intervjupersoner	20
4.5 Analys av empiri	21
4.6 Validitet och reliabilitet.....	22
4.7 Etiska riktlinjer	23
4.8 Metoddiskussion.....	23
5 Resultat och analys.....	26

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

5.1 Definition av begreppet lägesbild.....	26
5.2 Behov och användande av lägesbild	28
5.3 Lägesbild genom meningsskapande	31
6 Diskussion	37
7 Slutsatser	44
Referenser	46
Bilaga A. Intervjuguide.....	49
Bilaga B. Observationsschema	51

1 Inledning

I regeringens proposition ”Stärkt krisberedskap – för säkerhets skull” talas om hur aktörer inom krisberedskapssystemet ska kunna genomföra lämpliga åtgärder och samverka. Bland annat konstateras att under de initiala insatserna av en kris är aktörens lägesbilder nödvändiga och avgörande för att hantera kriser. ”En välutvecklad lägesbild utgör grunden för aktörerna att kunna genomföra åtgärder, informera övriga aktörer och samverka m.m.” (Prop., 2007:19). Detta gäller inte minst för krishanteringsorganisationer som polismyndighet och räddningstjänst som utgör en viktig del i samhällets krisberedskap. Kriser är däremot ofta dynamiska och innefattar en stor grad av komplexitet. Bergstrand, Hadzic, Magoulas och Nuldén (2011:142) talar bland annat om problematiken med att kriser är svåra att hantera eftersom lägesbilden är bristfällig och beslutsprocessens effektivitet är beroende av lägesinformation. Detta blir enligt Danielsson, Johansson och Eliasson (2011:33) ännu viktigare för stabspersonal som inte befinner sig på skadeplatsen, utan är beroende av förmedlandet av lägesbilder från skadeplatsen.

Denna studie är en del av projektet ”Multiorganisatorisk samverkan vid ordinära kriser” som genomförs av Erna Danielsson och Jörgen Sparf vid Risk and Crisis Research Center i Östersund. Vår del av projektet inriktar sig till att undersöka fenomenet lägesbild. För att genomföra det har vi inriktat oss till att studera personer på lednings- och stabsnivå inom polismyndighet och räddningstjänst i Jämtlands län. För att studera hur skapandet av lägesbild sker har vi valt att se det som en meningsskapande process och utgått från Karl E. Weicks (1995) sju element för meningsskapande, som tillsammans ger en djupare förståelse för hur individen skapar mening i olika situationer (se 3.1.1 i Teoretiskt ramverk). Samtliga sju element är relaterade till varandra men kan ha olika stor betydelse beroende av vilket sammanhang individen befinner sig i meningsskapandet. Det vi vill undersöka är vilka element som utgör störst del vid skapandet av lägesbild under kriser.

1.1 Problemdiskussion

Under stressfyllda och svåröverblickade situationer som är fallet vid krissituationer anser Bengtsson (2008:76) att berörda aktörer förväntas kunna förmedla en fullständig och korrekt

lägesbild. Berörda aktörer ska kunna erhålla en korrekt beskrivning av situationen för att kunna upprätthålla så normala förhållanden som möjligt.

Räddningsorganisationer kräver goda lägesbilder för att skapa tydlig kommunikation och koordination under allvarliga händelser. Att skapa lägesbilder har stor betydelse för att skapa en delad förståelse inom och mellan organisationer samt klargöra hinder i samverkan (Danielsson, Landgren, Larsson, Olofsson, Tirkkonen och Voss, 2012a:20). Bergstrand et al. (2011:142) utvecklar resonemanget om samverkan och menar att en dynamisk krissituation kan vara svår att få grepp om eftersom lägesinformationen ofta är motsägelsefull och ofullständig. Informationen kommer i många fall från olika aktörer vilket bidrar till många och ofullständiga lägesbilder. Danielsson et al. (2011:33) talar även om att staber har ett särskilt behov av lägesbilder, till skillnad från den operativa styrkan som kommer i direktkontakt med skadeplatsen. Staben måste därför få information från personal på skadeplatsen för att kunna skapa sig en lägesbild.

Danielsson et al. (2012a:21) anser dock att det finns problematiska aspekter vid skapandet och förmedlandet av lägesbilder. Individer befinner sig i olika sammanhang och har olika förhållanden till händelsen, som har betydelse för vad lägesbilden kommer innehålla och därmed vad som förmedlas. Detta blir ännu tydligare när samverkan sker mellan flera organisationer, eftersom organisationer arbetar på olika sätt med varierande förutsättningar.

I skapandet av lägesbild är det även viktigt att kunna avgöra vad lägesbilden ska innehålla. Danielsson et al. (2012a:22) menar att det kan vara problematiskt att avgöra hur långt lägesbilden ska sträcka sig i tidsomfång och geografisk räckvidd, vilken påverkan den ska ha på olika aktörer samt vilka resurser som finns, det vill säga vilka medel det finns för skapandet och användandet av lägesbild.

1.2 Syfte

Avsikten med studien är att inom polismyndighet och räddningstjänst studera begreppet lägesbild. Mer precis är syftet med studien att undersöka hur de uppfattar begreppet lägesbild och vilka behov de anser att lägesbilden tillgodoser. Vidare undersöks meningsskapandet och vilka faktorer som ligger till grund för hur individen skapar mening vid upprättande av lägesbild.

1.3 Frågeställningar

- Hur uppfattar aktörerna begreppet lägesbild och vilka behov tillgodoser lägesbilden?
- Hur sker den meningskapandeprocess som ligger till grund för skapandet av lägesbild?

1.4 Avgränsningar

Studien har inte som avsikt att undersöka hela myndigheternas uppfattningar kring lägesbild, utan endast personer i lednings- och stabsposition. Uppfattningarna kring lägesbild kommer att baseras på kriser och större olyckor som är tillräckligt stora för att påverka samhället och kräver samlade resurser från den vardagliga verksamheten.

Begreppet lägesbild är relaterat till många andra begrepp med liknande betydelser men i denna studie kommer endast begreppet lägesbild att studeras för att begränsa omfattningen av studien.

Slutligen kommer vi att avgränsa studien till krishanteringsorganisationer som har krishanteringen som en vardaglig del i arbetet, så kallade manifesta krishanteringsorganisationer, eftersom de har stor erfarenhet av att hantera kriser och använda sig av lägesbilder. I vårt fall innebär det att räddningstjänst och polismyndighet i Östersund studeras. Dock utan att en jämförelse görs mellan organisationerna.

2 Bakgrund

I bakgrunden förklaras områden som vi anser nödvändiga för att läsaren ska få en förståelse för studie. Bland annat berörs hur Sveriges krishanteringssystem är utformat som följs av polismyndighetens och räddningstjänstens arbetsuppgifter. Avsnittet avslutas med tidigare forskning som har gjorts inom studieområdet.

2.1 Sveriges krishanteringssystem

Olofsson och Rashid (2009:13f) diskuterar i boken ”Risker i det moderna samhället” hur fokus har flyttats från invasionshot och väpnade konflikter till nya typer av hot mot samhället, som handlar mer om skydd mot kriser och olyckor. Att ha förmågan att kunna hantera kriser och olyckor har fått allt större betydelse i och med en rad händelser som lett till stor förödelse på flera håll i världen. Det svenska samhället har drabbats av en rad händelser under årens lopp. Några exempel på händelser är Tjernobylyolyckan 1986, flodvågskatastrofen 2004 och stormen Gudrun 2005. MSB (2009:11) beskriver i sin rapport ”Samhällets krisberedskapsförmåga – samlade bedömningar och genomförda åtgärder åren 2006-2009”, de sammantagna effekterna och förändringarna som gjorts och hur det har påverkat krishanteringsförmågan, genom att minska satsningarna på det militära och civila försvaret för att ge plats åt hantering av allvarliga framtida kriser.

Att ha en god förmåga att hantera kriser före, under och efter, är en viktig del i Sveriges krishanteringsförmåga. Sveriges krishanteringssystem är utformat för att händelser ska hanteras på lägsta effektiva nivå, utifrån ett geografiskt perspektiv. Systemet omfattar hela hotskalan från framtida kriser och höjd beredskap till krig. På lägsta nivå finns kommunerna (lokal nivå), därefter länsstyrelserna (regional nivå) och slutligen regeringen (nationell nivå). En nyckelfaktor för att krishanteringssystemet ska fungera är effektiv samverkan och samordning mellan lokal, regional och nationell nivå, samt inom och mellan myndigheter och organisationer. Samverkan säkerställs genom sektorsansvar och geografiskt områdesansvar. Samverkan och samordning är viktigt eftersom insatser under en kris sker samtidigt mellan flera aktörer och de har därför ett starkt beroende av varandra för att krisen ska hanteras på ett effektivt sätt. Däremot är krishanteringssystemet relativt nytt med nya lagar som reglerar

systemet och det finns fortfarande många faktorer som behöver utforskas för att förbättra samverkan (Sveriges kommuner och landsting, 2007:6ff).

Vilka ska då hantera dessa kriser? Det finns en mängd olika aktörer som på ett eller annat sätt är inblandade i krishantering. Danielsson, Johansson och Kvarnlöf (2012b:28f) väljer att dela in aktörerna i manifesta, intermittenta och latenta krishanteringsorganisationer. De menar att aktörer som har krishantering som vardaglig syssla kan benämnas manifesta krishanteringsorganisationer. Till dessa hör blåljusmyndigheter som räddningstjänsten, polismyndigheten, akutsjukvård med flera. Intermittenta krishanteringsorganisationer beskriver Danielsson et al. (2012b:28f) som organisationer med krishantering som en del i arbetet men inte som huvuduppgift. Ofta aktiveras deras krishanteringsfunktion endast när en kris uppstår. POSOM-grupper¹ är exempel på intermittenta organisationer. Slutligen har vi latenta krishanteringsorganisationer som enligt författarna beskrivs som organisationer där krishantering inte är en del av kärnverksamheten, men som ändå berörs om en kris uppstår och måste ha en viss grundläggande beredskap. Exempel på denna typ av organisation är skolor, socialtjänst med flera.

2.2 Manifesta krishanteringsorganisationer

Manifesta krishanteringsorganisationer är aktörer som i först hand aktiveras under olyckor och kriser. De arbetar utifrån i förväg bestämda och inövade rutiner och strukturer och har god vana vid att hantera olyckor och kriser (Danielsson et al., 2012b:28f). Vår studie inriktar sig mot två manifesta krishanteringsorganisationer, räddningstjänst och polismyndighet. Båda organisationerna är lokaliserade inom *Trygghetens hus*, där flera viktiga samhällsfunktioner befinner sig inom samma byggnad. Nedan beskrivs hur polismyndighet och räddningstjänst arbetar och är organiserade under kriser och större olyckor. Hur arbetet och organiseringen ser ut är viktigt att veta om man ska studera lägesbilder, framförallt för att skapa sig en förståelse för vilka som har störst behov av lägesbild.

2.2.1 Polismyndighet

På polisens hemsida (2012a) under ”krisarbete” står det att polisen har samlade resurser och särskilda rutiner för hur deras krishanteringsarbete ska genomföras. Rikspolisstyrelsen är sektorsansvarig myndighet för polisen och har till uppgift att samordna polisens krisberedskapsarbete både internt och externt mot andra myndigheter. Vidare står det

¹ POSOM (psykiskt och socialt omhändertagande) är en verksamhet som sätts in i samband med olyckor och kriser för att stödja drabbade och tillhandahålls av de flesta kommuner.

beskrivet på polisens hemsida (2012b) att polisen använder begreppet *särskilda händelser* när det handlar om händelser av icke vardaglig karaktär. Det innebär att polisens organisation förändras, framförallt med avseende att man inrättar en stab. Detta medför att särskilda resurser och personer avsätts för att hantera händelsen på bästa sätt. Händelsen blir separat och skiljs från den vardagliga verksamheten. Exempel på händelser som polisen benämner särskilda kan vara; större olyckor, bombhot, omfattande avbrott i samhällsviktiga funktioner, eftersök av försvunnen person med mera. Polisens huvuduppgifter under särskilda händelser är att: reglera trafik och bereda väg för räddningsfordon, utrymma, spärra av och bevaka, söka försvunna, skadade och chockade personer, utreda brott kring händelsen med mera.

Vid de flesta särskilda händelserna leds polisarbete av polismyndigheten i det berörda länet, i enlighet med vad krishanteringssystemet anger om att arbeta på lägsta möjliga nivå och närmst berörda myndighet. Vid sådana särskilda händelser leds arbetet av en särskilt utsedd chef som har en ledningsstab till sin hjälp. På fältet är en polisinsatschef ansvarig tillsammans med sin fältstab som leder polisinsatsstyrka på plats. Dock kan det i vissa specifika fall bli rikspolisstyrelsen som tar över ansvaret, t.ex. om händelsens karaktär kan påverka rikets säkerhet eller om det är ett stort behov av samordning mellan flera polismyndigheter (Polisen, 2012b).

2.2.2 Räddningstjänst

Kommuner är skyldiga att ha en räddningstjänst, själva eller tillsammans med andra kommuner, står det beskrivet i lag (2003:778) om skydd mot olyckor (LSO). Med räddningstjänst avses i LSO de räddningsinsatser som staten eller kommuner ansvarar för vid olyckor och överhängande risk för olyckor, för att hindra och begränsa skador på människor, egendom och miljö. Vidare kan man i LSO läsa att kommunen och den nämnd där räddningstjänsten ligger är ansvarig för all räddningstjänst utom i sex speciella former av räddningstjänst som staten ansvarar för. Dessa är fjällräddningstjänst som polismyndigheten ansvarar för, flygräddningstjänst och sjöräddningstjänst som sjöfartsverket ansvarar för, efterforskning av personer i annat fall som polismyndigheten ansvarar för, miljöräddningstjänst som kustbevakningen ansvarar för och räddningstjänst vid utsläpp av radioaktiva ämnen som ligger under länsstyrelsens ansvar.

Inom kommunal räddningstjänst leds verksamheten av en räddningschef eller när räddningschef inte är i tjänst av räddningschef i beredskap. I större kommuner eller i kommuner där det finns avtal om gemensam räddningstjänst finns ofta en räddningschef i

beredskap dygnets alla timmar. Räddningschefens uppgift är att leda räddningskåren och att agera räddningsledare vid insatser, räddningschefen kan också utse lämplig räddningsledare. Vid skadeplatsen är det räddningsledarens uppgift att fatta beslut i stort om insatsens fortsatta inriktning. Vid större olyckor kan räddningsledaren utse en sektorschef och en skadeplatschef. Skadeplatschefen kan kortfattat sägas svara för sambandet och samordningen mellan olika sektorer och räddningsledaren. Sektorschefen leder räddningsarbetet inom sin sektor av skadeplatsen (krisinformation.se, 2012).

2.3 Kriser och större olyckor

Kris är ett vitt begrepp som kan uppfattas på olika sätt. Drennan och McConnel (2007:14–17) diskuterar begreppet kris och menar att det kan ses som ett objektivet fenomen oberoende av människors uppfattning men att det alltid får en subjektiv uppfattning hos individen. Drennan och McConnel menar att en objektiv definition på kris är att den varierar utifrån individens subjektiva uppfattningar. Individens värderingar, tolkningar, roller och ansvarsområden spelar in i definitionen eftersom en kris kan ses som en social konstruktion där olika aktörer och grupper försöker skapa mening under olika kontexter. Beroende på om hoten riktas mot individen, organisationen eller samhället kommer olika mening skapas kring krisens allvarlighetsgrad.

Ett vanligt sätt att dela in kriser är utifrån allvarlighetsgraden. Kriser kan ha olika allvarlighetsgrad och karaktär. Utifrån allvarlighetsgraden och karaktären på krisen varierar behovet av samordning och samverkan mellan flera aktörer. En kris med hög allvarlighetsgrad brukar benämnas extraordinär händelse och innebär allvarliga störningar eller en överhängande risk för allvarliga störningar i samhällsviktiga funktioner som kräver skyndsamma insatser². Händelsen ska således vara av stor omfattning med ett snabbt händelseförlopp. En kris behöver dock inte innebära sådana störningar som medför att olika organisationer måste förändra sin verksamhet. Under större olyckor och växlingar i väder ska manifesta krishanteringsorganisationer kunna hantera dessa händelser inom ramen för sin ordinarie verksamhet. Sådana kriser faller inte inom ramen för extraordinära händelser eftersom de har mer måttlig omfattning och effekt, men är ändå tillräckligt omfattande för att flera organisationer ska beröras (Sveriges kommuner och landsting, 2007:16).

² Hantering av extraordinära händelser regleras i lagen (2006:544) om kommuners och landstings åtgärder inför och vid extraordinära händelser i fredstid och höjd beredskap.

2.3.1 Före, under och efter krisen

Hantering av krissituationer och större olycksskeenden brukar grovt delas in i tre faser; före, under och efter händelsen. Enander (2008:9) menar att varje fas kan förknippas med olika aktiviteter. Den första fasen kännetecknas av förebyggande insatser och förberedelser. Ofta vet man på förhand om det finns faror eller potentiella hot, men bara som bedömningar eller tankar. Dessa bedömningar och tankar kommer att skilja sig åt och har betydelse för hur man är villig att förebygga risken och förbereda sig inför olyckor och kriser.

Nästa fas (under krisen) menar Enander (2008:9) omfattar perioden från att händelsen har inträffat och fram till att den akuta situationen har passerat och läget är under kontroll. Det som kännetecknar denna fas är de insatser som genomförs för att bekämpa hotet, skydda liv och egendom samt minimera konsekvenserna av händelsen. Beroende av händelsens art kan denna fas skilja sig i längd. Är det t.ex. frågan om en brand kommer fasen med stor sannolikhet att vara kort men handlar det om ett radioaktivt nedfall kan den pågå i flera månader.

Den tredje och sista fasen beskriver Enander (2008:9) som den fas som tar vid när den akuta situationen är över och sträcker sig tills dess att situationens konsekvenser ej längre kräver åtgärder. Denna fas inriktar sig på återhämtning både vad gäller fysisk som i social och psykologisk mening. Fasen avslutas med att övergå till den första fasen, ofta med utvärderingar, erfarenheter och nya förberedelser.

Förutom Enanders (2008:9) indelningen ovan, kan man också som Dynes, (1970:55–58) dela in kriser i åtta olika faser. De olika faserna som Dynes beskriver är: *Predidaster Conditions*, *Warning*, *Threat*, *Impact*, *Inventory*, *Rescue*, *Remedy* och *Recovery*. Våldigt kortfattat kan man säga att faserna beskriver hur man bör agera innan en kris uppstår, hur personal inom den drabbade organisationen kommer agera, vidare till att räddningsorganisationer kommer för att ta över hanteringen och slutligen ända fram tills återhämtningsarbetet i slutfasen av en kris eller olycka. För enkelhetens skull väljer vi att sätta in de åtta faserna i Enanders tre faser. *Predidaster Conditions* och *Warning* kan sägas tillhöra fas ett som sammanfattar de förberedande åtgärderna. *Threat*, *Impact*, *Inventory*, *Rescue* och *Remedy* kan placeras in i fas två, där fokuset ligger på att genomföra åtgärder för att bekämpa krisen. Det är under fasen *Remedy* som professionella räddningsorganisationer tar över ansvaret, som sker i direkt anslutning efter *Rescue*-fasen som karakteriseras av att egen personal inom organisationen

försöker hantera krisen. Slutligen kan *Recovery* placeras in i fas tre eftersom de båda syftar till återhämtningsarbete som så småningom ska leda fram till full återhämtning.

Avsikten är inte att specifikt gå in på alla åtta faser utan mer visa på att man kan dela upp de tre faserna i betydligt mer detaljerade steg samt att poängtera att vår studie framför allt rör sig inom Enanders fas två eller ännu mer specifik fasen *Remedy* om man utgår från Dynes (1970:57) steg. En annan anledning till varför vi väljer att lyfta fram de olika delarna av en kris eller olycka beror på att en lägesbild inte endast förekommer under olycksfasen utan också innan respektive efter en olycka eller kris. Lägesbilden kommer att förändras beroende av krisens skede, allt från olika informationsbehov till vem som har mest nytta av lägesbilden. Något som kan vara viktigt att vara medveten över och ha med sig när man ska undersöka fenomenet lägesbild.

2.4 Lägesbild

I krishanteringssystemet inkluderas förmågan att skapa lägesbilder som en viktig del i arbetet med kriser. För att kunna arbeta med lägesbilder är det viktigt att man förstår vad en lägesbild är och vilka liknande begrepp som finns. Karlsson (2011:2f) poängterar att begreppet lägesbild är mångtydigt och abstrakt inte minst med tanke på de många likartade och angränsande begrepp som förekommer i forskningsrapporter, motioner, utredningar med mera. Begrepp som är vanligt förekommande är; lägesinformation, lägesförståelse, lägesuppfattning, situationsförståelse, situationsuppfattning. Till detta kan engelska termerna; common operational picture, shared situation awareness och situation assessment tilläggas och förvirringen blir ännu större.

Borglund, Landgren, Magoulas, Nulden och Roos (2009:51) definierar lägesbild som en process som försöker länka samman den tillgängliga och relevanta lägesinformationen. En enklare förklaring kan man läsa i regeringens proposition ”Stärkt krisberedskap” som definierar lägesbild som en sammanställning av vad som hänt, händer och kommer att hända (Prop., 2007:78).

Läser man vidare i regeringens proposition ”Stärkt krisberedskap” kan man se att lägesbild kan fylla olika behov beroende av vilken aktör det gäller och nivå inom organisationen. På den nationella nivån handlar främst lägesbilder om att skapa sig en övergripande bild för att strategiskt kunna inrikta och samordna övergripande resurser samt underlätta regionala och lokala aktörers insatser. De lägesbilder som behövs för att samordna operativa insatser är

oftast mer detaljerade och inbegriper eventuellt någon form av teknisk relevant data. Även förutsättningarna för att skapa sig en lägesbild skiljer sig åt mest på den punkten som berör information. Alla aktörer har inte resurser eller tillgång till hjälpmedel för att ta fram information för en lägesbild. Dessa aktörer får förlita sig på information som andra redan har tagit fram och själva väga samman den till en lägesbild (Prop., 2007:19).

Man ska även komma ihåg att skilja på närliggande begrepp, något som Persson (2008:28) poängterar. De menar att lägesbild skiljer sig från lägesuppfattning som är den breda bilden som innefattar aktörens hela uppfattning och tolkning av situationen. En lägesbild är av stor nytta men inte tillräcklig. Att ha en god lägesuppfattning är däremot nödvändigt för att resurser ska kunna fördelas och sättas in på rätt ställe.

2.5 Tidigare forskning

Forskning inom vårt studieområde har starkt fokus på samverkan och gemensam lägesbild inom eller mellan flera organisationer. Lite forskning har gjorts på den enskilda processen att skapa lägesbild. Dock kan forskning inom gemensam lägesbild vara relevant för att öka förståelsen för skapandet av lägesbild hos individer inom enskilda organisationer, som vår studie avser att studera. Nedan presenteras ett urval av tidigare forskning för att öka förståelsen för begreppet lägesbild.

Nyligen har Karlsson (2011) gjort en studie, ”Gemensam lägesbild – ur flera perspektiv”, vars syfte var att göra en inventering av begreppet *gemensam lägesbild* och skapa en djupare förståelse för användandet av gemensam lägesbild i samband med allvarigare händelser, samt ge en djupare förståelse för flera olika uppfattningar om dess innerbörd. Förutom gemensam lägesbild berör studien även närliggande begrepp som lägesuppfattning, situationsuppfattning och situationsförståelse.

I likhet med vår studie har Karlsson (2011) jämfört hur olika yrkesroller uppfattar och problematiserar begreppet lägesbild, genom att bland annat intervjua personer som i sin yrkesroll har som uppgift att arbeta med lägesbilder. Resultatet blev ett flertal intressanta slutsatser som vi anser kan vara bra att ha med sig för vidare forskning inom området. Bland annat kom Karlsson (2011:11) fram till att gemensam lägesbild är ett begrepp som anses vara något självklart och inte problematiserat. De allra flesta har en enligt dem korrekt och enhetlig tolkning av verkligheten och hur den gemensamma lägesbilden ska eftersträvas under de omständigheterna. Vidare uppfattas en gemensam lägesbild som ett begrepp som innefattar

hantering av informationsflöde och är en grund för en gemensam strategi. Slutligen ska en gemensam lägesbild betraktas som en ständigt pågående process och inte något som resulterar i en produkt. Processen ska bestå av två delar; en beskrivande del och en tolkande del av händelseförloppet. Det är i fysiska möten mellan aktörer i en gemensam miljö som är den effektivaste kommunikationsmetoden för att upprätta en gemensam lägesbild.

Borglund et al. (2009) har gjort en rapport, ”Studie av gemensam lägesinformation”, som handlar om hur länsstyrelsen hanterar lägesinformation via ett gemensamt webbaserat informationssystem. Rapporten tar sin utgångspunkt i ett systemvetenskapligt perspektiv med ett arkitekturellt angreppssätt. Rapporten kritiserar rådande begreppsanvändning avseende lägesinformation, lägesbild, lägesförståelse, gemensam lägesbild och gemensam lägesförståelse. Borglund et al. (2009:9, 51) menar att en bristfällig distinktion mellan begreppen kan resultera till oprecis begreppsanvändning som kan leda till inkonsistens.

Borglund et al. (2009:9) menar vidare att existerande praktik och tillhörande tekniskt systemstöd saknar grundläggande systemvetenskapliga principer. Avsaknaden kommer bli särskilt allvarlig eftersom krishanteringsaktörer i framtiden kommer att verka i allt mer komplexa sociala, organisatoriska och tekniska sammanhang. Att det saknas kunskap i systemvetenskap kan därför få betydande konsekvenser för informationsförsörjningen i svensk krishantering.

Borglund (2012) har även nyligen gjort en studie, ”Creation of a common operational picture in large police operation”, som även den berör gemensam lägesbild men är avgränsad till upprättandet av gemensam lägesbild inom polisens stab under större polisiära operationer. I likhet med studien av Borglund et al. (2009) där WIS studerades, studerar Borglund (2012) i den här studien vilken betydelse föremål (exempelvis kartor, blädderblock, whiteboard, datorer och dokumentationssystem) har som hjälpmedel och hur de används vid upprättande och förmedlande av en gemensam lägesbild. Att ha en gemensam lägesbild är enligt Borglund (2012:1) viktigt eftersom det bidrar till en gemensam medvetenhet av vad som händer och är nödvändig för att framgångsrikt hantera större kriser. Studien baseras på två fallstudier där insamling av empiri har bestått av observationer och intervjuer från polisens stab i Östersund och Åre.

Borglund (2012:1) kom fram till att hjälpmedlen visade sig viktiga för att skapa en medvetenhet och dokumentera pågående händelser under en polisinsats. Det är däremot viktigt att förstå hjälpmedlens betydelse utifrån ett holistiskt synsätt, eftersom de har olika

syften och kompletterar varandra. Därmed konstaterar Borglund att inget enskilt hjälpmedel är viktigare än det andra vid upprättande av en gemensam lägesbild. Personalen inom staben bör även beaktas utifrån ett heterogent perspektiv eftersom föremål för hjälpmedel används på olika sätt utifrån vilken roll man har i staben.

Ytterligare en studie som inriktar sig till gemensam lägesbild är ”Samverkan i praktiken” av Danielsson et al. (2011). Syftet med studien var att studera samverkan som sker på en olycksplats där flera räddningsorganisationer och spontanfrivilliga är delaktiga i arbetet. Studien omfattar också annan samverkan som sker i periferin, till exempel inom och mellan staber och samverkan med olika frivilligorganisationer som är verksamma vid olyckor och kriser (Danielsson, 2011:7).

Studien visar att det vid en kris eller olycka inte bara är räddningspersonalen på skadeplatsen som ingår i räddningsarbetet. En räddningsstab finns även i periferin sett till skadeplatsen och det som är särskilt utmärkande för staber är deras behov av lägesbilder (Danielsson et al., 2011:8). Till skillnad från de som arbetar på skadeplatsen menar Danielsson et al. (2011:33) att de i staben ofta inte har någon direkt uppfattning av händelsen. De startar med ett ”tomt rum” som ska fyllas med information om händelsen. Det är den information som förmedlas från skadeplatsen, så kallade lägesbilder som utgör grunden för stabens arbete.

Slutligen anser Danielsson et al. (2011:44) att det finns en tendens att överbetona samverkan och menar att den inte alltid nödvändigtvis behöver vara så viktig. Med andra ord behöver strävan efter en gemensam lägesbild inte alltid vara en rimlig utgångspunkt vid samverkan.

För att få en förståelse för begreppet lägesbild har vi utgått från den begränsade tidigare forskning som genomförts inom området. Problematiken med den tidigare forskningen är dock att den framförallt inriktar sig mot gemensam lägesbild. Vi anser ändå att den tidigare forskningen är viktig att ta med till vår studie, eftersom en gemensam lägesbild förutsätter att individen skapar en egen lägesbild. Den tidigare forskningen visar även på ett behov av kunskap kring den individuella lägesbild som föregår gemensam lägesbild.

3 Teoretiskt ramverk

I detta avsnitt presenteras vilken teoretisk utgångspunkt vi använt oss av. Teorin har applicerats under analysen av empirin och har varit ett hjälpmedel för att konkretisera och skapa förståelse för upprättandet av lägesbild.

3.1 Symbolisk interaktionism

Vi har valt symbolisk interaktionism som teoretisk utgångspunkt för att försöka skapa en djupare förståelse för hur man kan förstå den process som sker när individer, enskilt och tillsammans bidrar till skapandet av en lägesbild. För att få en förståelse för vilka grundläggande stadier som individen går igenom när de kommunicerar och tolkar information har vi valt teorier om meningsskapande som återfinns i symbolisk interaktionism. Utgångspunkten kommer att ligga på ett mikrosociologiskt perspektiv med individen i fokus. Detta eftersom att syftet inte är att förklara hur skapandet av en lägesbild sker utifrån fasta strukturer och regelverk inom organisationen, utan mer ur ett perspektiv som bygger på meningsskapande inom individen och under interaktion mellan individer. Dock utesluter det inte att individen påverkas av strukturer och den kultur som finns runt individen.

För att få en förståelse om meningsskapande bör man studera dess teoretiska grundantaganden. Teorier med fokus på handling och meningsskapande kan kopplas till symboliska interaktionism. Denna tradition studerar enligt Wallace & Wolf (2006:199) individer på mikronivå som samspelar genom kommunikation och meningsskapande. Symbolisk interaktionism är ett socialpsykologiskt perspektiv som studerar sociala system utifrån individen och interaktionen mellan individer. Synsättet kan i stort beskrivas som att individen är aktiv, kreativ och handlar utifrån innebörd och mening.

3.1.1 Teorier om meningsskapande

Mot bakgrund av symboliska interaktionism kan man gå vidare till mer specificerade teorier om meningsskapande för att mer konkret kunna förstå skapandet av en lägesbild och hur det sker under kriser.

Weick (1995, 1988) och Nathan (2004) anser att det centrala inom teorier om meningsskapande är hur människor konstruerar verkligheten och med vilka hjälpmedel.

Meningsskapande kan ses som en tolkande process där människor försöker skapa mening under en viss händelse. Det man eftersträvar genom meningskapande är att skapa förståelse i framtida osäkra situationer genom att se tillbaka på händelser som redan upplevts.

Det grundläggande konceptet för meningskapande är enligt Weick (1988:305f, 1995:4-6), se även Mullen, Vladi och Mills (2006:210), att verkligheten är en pågående process som framkommer av strävan att skapa ordning och mening över vad som händer genom att retrospektivt se tillbaka på tidigare händelser. Meningskapande är helt enkelt en uppsättning utvecklande idéer som kan förklara möjliga utfall.

Meningskapande är en pågående process som kan delas in i sju element som tillsammans beskriver dess huvuddrag. De sju elementen ger en djupare förståelse för hur individen skapar mening i olika situationer. Samtliga element är relaterade till varandra men de behöver nödvändigtvis inte ha lika stor betydelse i en meningskapande process (Weick, 1995:17f; Mullen, et al., 2006:211). Något som kan vara bra att känna till när man ska undersöka hur skapandet av en lägesbild går till och vilka faktorer som påverkar.

Identitet: Inom en organisation skapas en identitet utifrån vad man "tänker" och "vet" om sig själva och sin omgivning. Processen kan ses som en form av identitetsskapande som har betydelse för hur vi tillskriver mening åt information. Grunden till att individen utvecklar sin identitet ligger i att individen har ett behov av identitet eftersom mening skapas med utgångspunkt i hur vi uppfattar oss själva och andra. Genom att ha en identitet kan individen skapa sig en allmän orientering i situationer, som upprätthåller självkänslan och självuppfattningen (Weick, 1995:21-24; Mullen et al., 2006:211).

Retrospektiv: Individen skapar mening i situationen genom att aktivt reflektera över tidigare situationer. Genom reflektion av tidigare händelser kommer individen kunna skapa sig förståelse för den nuvarande kontexten. Individen kan därmed först veta vad han gör efter att han har gjort det (Weick, 1988:306, 1995:24).

Antagande: Antagande är en process där individen handlar i en omgivning och därefter retrospektivt tänker tillbaka på vad de gjort, i syfte att skapa mening för dess handling. Någon objektiv omgivning förekommer inte utan den är beroende av att individen uppmärksammar den och individens tolkning av dess handlingar i omgivningen blir avgörande för hur omgivningen uppfattas. Genom att individen handlar i omgivningen produceras strukturer med begränsningar och möjligheter, som inte fanns innan handlingen. Omgivningen kan

därmed betraktas som en materiell social konstruktion sammansatt av tolkningar, som begränsar eller möjliggör för individens handling (Weick, 1995:30; Mullen, et al., 2006:212f).

Social: Meningsskapande i en organisation är inte endast en individuell process, för att om individen ska fungera socialt krävs även att individen integrerar med andra. Genom ett gemensamt språk och daglig social interaktion skapas ett nätverk med gemensamma meningar som påverkar det individuella meningsskapandet. Beslut inom organisationen fattas antingen i andras närvaro eller med kännedomen av att de i ett senare skede måste implementeras, förstås eller godkännas av andra. Individen kan med andra ord inte bortse från hur andra reagerar av våra handlingar. Den sociala kännedomen inom individen kan ses som en inre konstruktion av kunskap för att förstå social interaktion, som i sig skapas genom att individen integrerar med andra (Weick, 1995:38ff).

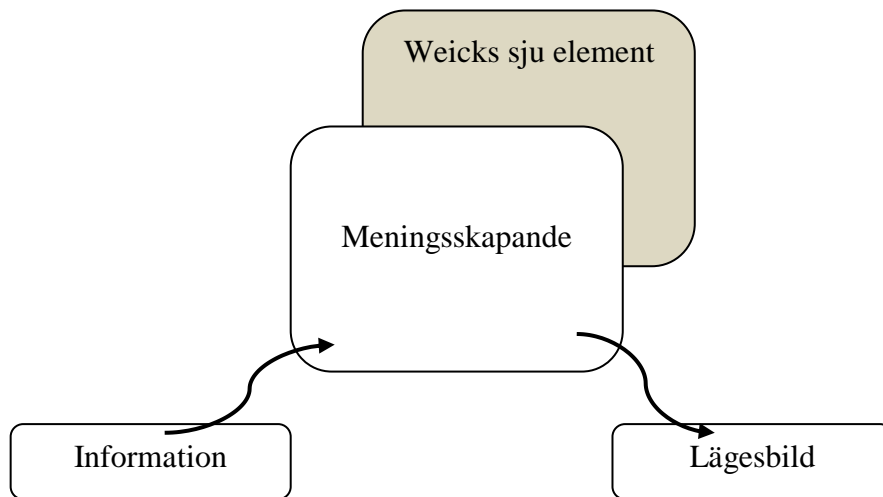
Pågående: Meningsskapande är en process utan en riktig början eller slut. Individer befinner sig alltid mitt i situationer och undertiden vi förflyttar oss från en situation till en annan granskar vi antaganden och uppfattningar. Det är först efter att vi reflekterat tillbaka på tidigare händelser som situationerna vi har framför oss blir greppbara. Denna reflektion leder till att vi försöker skapa mening för att få en berättelse vi förstår. Denna process av meningsskapande är dynamisk och kräver hela tiden nya reflektioner allt eftersom situationer förändras (Weick, 1995:43ff).

Utvalda signaler/Ledtrådar: För att förstå en situation kan man skilja på de ledtrådar vi väljer ut och själva meningsskapande processen som bidrar till förståelse av en situation. Först väljer vi ut ledtrådar som filtrerar, klassificerar och jämför intryck vi samlar in. När dessa ledtrådar sedan tolkas och ges en innebörd kan man säga att det sker en meningsskapandeprocess. Det krävs att vi först lägger märke till specifika saker för att en meningsskapandeprocess ska starta. Därmed kan meningsskapandeprocessen se olika ut beroende av vilka signaler som väljs ut (Weick, 1995:49–53).

Sannolikhet: Meningsskapande handlar inte om absolut korrekthet utan snarare om rimlighet och samstämmighet. Självklart är korrekthet bra men inte nödvändigt. Om man endast försökte uppnå korrekthet kan det leda till att handlingar aldrig kommer till skott. Sannolikhet och rimlighet överväger korrekthet i meningsskapandeprocessen eftersom det handlar om att urskilja och filtrera viktiga signaler för att på så vis försöka bringa klarhet i vad situationen handlar om. Att snabbt kunna skapa sig en uppfattning om en situation reducerar också behovet av korrekthet i den meningen att snabba svaren formar händelsen innan de

kristalliserats i en korrekt mening. Det kanske mest avgörande är ändå att korrekthet är nästintill omöjligt att uppnå, de uppfattningar som görs går inte att på tidpunkten för perceptionen att fastställas som korrekta och absolut sanningsenliga (Mullen et al., 2006:215; Weick, 1995:55ff).

Weicks teori om meningskapande inom organisationer och dess sju element används i uppsatsen för att kunna analysera och tydliggöra hur enskilda individer skapar mening vid upprättandet av lägesbild. Med hjälp av elementen har de viktigaste faktorerna kunnat lyftas fram och analyserats i syfte att skapa förståelse för fenomenet. Figur 1 visar hur vi antar att Weicks element kan ses som sju faktorer som tillsammans skapar individens meningskapandeprocess.

Figur 1. Förklaringsmodell för hur man kan se på processen för skapandet av lägesbild.

4 Metod

I detta avsnitt kommer vi att förklara vilket tillvägagångssätt vi använt oss av i studien. Avsnittet berör framförallt hur vi samlat in empirin och hur vi bearbetat empirin för att kunna presentera den i resultatet, men berör även vetenskapliga förhållningssätt, validitet och reliabilitet samt etiska riktlinjer. Avslutningsvis sker en metoddiskussion över aspekter som vi anser viktiga att diskutera.

4.1 Vetenskapsfilosofisk inriktning

Inom vetenskapen kan man enligt Engdahl och Larsson (2006:17) anta olika förhållningssätt beroende på vilken kunskap man är ute efter. Framförallt kan man anta ett ontologiskt och epistemologiskt förhållningssätt. Ett ontologiskt förhållningssätt rör frågor om hur samhället är beskaffat. Hur samhället är beskaffat kan ses utifrån olika synsätt. Enligt Creswell (2007:20) och Alexander, Thomas, Cronin, Fielding och Moran-Ellis (2008:138) kan man anta ett positivistiskt synsätt om man ser världen som en objektiv verklighet som finns där ute. Enligt detta synsätt försöker man samla in objektiv mätbar data för att beskriva världen. Författarna poängterar å andra sidan att man kan anta ett mer subjektivt synsätt, ofta kallat socialkonstruktivistiskt synsätt där man utgår ifrån att världen förstås utifrån olika subjektiva meningar som bygger på erfarenheter. Det finns inte en objektiv verklighet utan olika individer skapar sin egen verklighet utifrån subjektiva tolkningar av objekt.

Det epistemologiska förhållningssättet handlar mer om hur det är möjligt att samla in kunskap om världen (Engdahl och Larsson, 2006:17). Alexander et al. (2008:138) menar att utifrån ett positivistiskt synsätt har man som syfte att utveckla generella teorier om hur världen fungerar. De söker förutsägelser och kausala samband som sedan testas hypotetiskt. Socialkonstruktivisterna däremot försöker förklara och skapa förståelse för fenomen genom berättelser.

Förutom att bestämma sig för vilket sätt man ska se på världen och vilket filosofiskt antagande man ska ha som utgångspunkt bör man också fundera på från vilket håll man ska angripa fenomenet som ska studeras. Alexander et al. (2008:138) menar att man endera ska angripa problemet med ett induktivt angreppssätt där man utgår från insamlad empiri som i

slutändan ska resultera i en teori. Angreppssättet kan sägas vara hjärtat i sociologiskt teoriskapande. Till skillnad från det induktiva angreppssättet kan man utgå från ett deduktivt angreppssätt vilket innebär att man utgår från en teori för att förklara sin empiri. Syftet är att ta den data som samlats in och försöka förklara den med hjälp av teorin.

Utifrån syftet med studien har vi antagit en socialkonstruktivistisk inriktning med ett deduktivt angreppssätt för att ta reda på hur fenomenet är beskaffat (ontologi) samt hur vi skapar oss kunskap (epistemologi) kring fenomenet, genom att analysera det utifrån Weicks teori om meningsskapande. Vi har som mål att införskaffa kunskap genom analys av andras subjektiva uppfattningar och erfarenheter av fenomenet, som är grunden i den socialkonstruktivistiska inriktningen, eftersom vi anser att lägesbild är socialt konstruerad.

4.2 Fenomenologisk ansats

Efter att ha valt vetenskapsfilosofisk ansats för att klargöra vilken typ av kunskap som vi eftersöker, har vi i detta arbete valt att utgå från en fenomenologisk inriktning. En fenomenologisk inriktning är enligt Creswell (2007:60) att eftersträva kunskap genom att studera individers erfarenheter av ett fenomen. En förutsättning anser Creswell (2007:60f) är att välja individerna som besitter gedigen kunskap om fenomenet. Val av individer ska därför ske med omsorg utifrån deras erfarenheter om fenomenet som studien avser att undersöka. Ritzer (2009:183) anser att fokus inom fenomenologin ligger på individens medvetenhet genom mening och motiv. Individen skapar den sociala verkligheten samtidigt som den begränsas av de redan existerande sociala och kulturella strukturerna.

Utifrån att vi antagit det socialkonstruktivistiska synsättet passar den fenomenologiska ansatsen eftersom vi vill studera individers erfarenheter kring ett fenomen, som stämmer överens med vår förhoppning om att bidra med en djupare förståelse för fenomenet lägesbild.

4.3 Insamling av empiri

4.3.1 Intervjuer

Intervjuer har genomförts som en del i empiriinsamlingen tillsammans med deltagandeobservationer. Sex intervjuer genomfördes, varav tre på polismyndigheten och tre på räddningstjänsten i Jämtlands län. Varje intervju som genomfördes var mellan 30-45 minuter lång och följde en på förhand bestämd intervjuguide (se bilaga 1).

Intervjuerna som genomfördes var så kallade semi-strukturerade intervjuer. Med semi-strukturerade intervjuer menar Bryman (2002:300ff) att forskaren har en lista över förhållandevis övergripande teman, ofta nerskrivna i en intervjuguide. Denna intervjutyp skapar en frihet eftersom frågorna inte behöver komma i samma ordning som i intervjuguiden samt att frågor som inte står i intervjuguiden kan ställas och intervjupersonen har därmed möjlighet till att styra intervjun till vad den anser mest relevant. Till skillnad från den strukturerade intervjun där målet är att ställa frågorna i samma följd som i intervjuguiden och där samtliga intervjupersonerna ska få samma frågor i samma följd.

Val av intervjumetod baseras på att den erhåller beskrivningar av intervjupersonens tillvaro utifrån en tolkning av beskrivna fenomen (Kvale och Brinkmann, 2009:19), som stämmer överrens med resultatet vi vill uppnå med studien.

4.3.2 Observationer

Strukturerade observationer utgör en del av empiriinsamlingen, som enligt Bryman (2002:173) är en metod för systematiska iakttagelser av individens beteende utifrån ett kategorischema. De strukturerade observationerna genomfördes efter att samtliga intervjuer var utförda och analyserade, eftersom vi ville komplettera den empiri som samlats in vid intervjuerna samt undersöka om det var möjligt att se skillnader mellan intervjusvaren och vad som verkligen sker i praktiken. Bryman (2002:173f) menar att detta tillvägagångssätt är en av de största fördelarna med strukturerade observationer. Han anser att genom kompletterande observationer på intervjuerna kan forskaren först dra slutsatser om beteendet utifrån respondenternas utsagor, för att därefter genom iakttagelser observera om respondenternas utsagor stämmer överrens med respondenternas beteende.

Strukturerade observationer är enligt Bryman (2002:175f) en teknik där forskaren använder på förhand fastställda regler för observation och registrering av beteende. Reglerna sammanställs i ett observationsschema, som har flera likheter med strukturerade intervjuer med slutna frågor, där reglerna beskriver för observatören vad de ska leta efter och hur de ska registrera det som observeras. Reglerna i observationsschemat ska vara så specifika och konkreta som möjligt för att underlätta observationen av just de aspekter av beteendet som är av intresse. I vårt fall innebar det att vi baserade observationsschemat utifrån intervjuguiden, eftersom vi sökte bekräftelse på om intervjusvaren stämde med vad som skedde i praktiken.

Observationerna ägde rum under övningen ”Gränsöverskridande samverkan för säkerhet” som genomfördes den 8:e maj 2012. Övningen syftade till att studera samverkan mellan

polismyndighet, räddningstjänst, SOS alarm och länsstyrelsen lokaliserade i *Trygghetens hus* i Östersund och Järpens brandstation samt delar av norskt brandväsen, larmcentral och polis. Grundtanken var att aktörer på norsk mark skulle leda svenska aktörers resurser i en händelse som utspelar sig på norsk mark, eftersom de norska resursernas framkomlighet var begränsade. I vårt fall skedde observationerna under tre timmar varav halva tiden hos räddningstjänstens stab och andra halvan hos polismyndighetens stab. Vi hade inte på förhand bestämt att observationerna skulle ske på bestämda tidpunkter utan övningens händelseförlopp fick styra observationerna. När något hände som vi ansåg relevant antecknade vi utifrån observationsschemat (se bilaga 2).

4.4 Val av observations- och intervjupersoner

Att välja ut intervjupersoner kan göras på flera olika sätt. Enligt Bryman (2002:101) är det syftet med studien som avgör. Om man har som syfte att kunna generalisera till populationen som är vanligt inom kvantitativ forskning blir urvalets genomförande extra viktigt, ofta genom sannolikhetsurval. Däremot menar Bryman (2002:312f) att kvalitativa studier ofta inte har som syfte att generalisera utan att genomföra ingående analyser av subjektiva meningar, vilket medför att urvalet ofta sker genom bekvämlighets- eller sannolikhetsurval. I vårt fall innebar urvalsprocessen att de intervjuade personerna handplockades utifrån den kompetens och erfarenhet de besitter inom studieområdet. Eftersom det är relativt få som arbetar inom området studien avser att besvara har det inte gått att genomföra urvalsprocessen på något annat sätt än att handplocka de med rätt kompetens och erfarenhet. På så sätt säkerställdes även att en hög validitet uppnåddes. Därmed avgränsades urvalet till personal i stabs- och ledningsfunktioner inom polismyndighet och räddningstjänst. Samtliga intervjupersoner besatt mångårig erfarenhet av stabs- och ledningsarbete och arbetar aktivt inom respektive organisation. Vår urvalsprocess förespråkas även av Brewley (2002:345) som menar att nyckelpersoner med rätt kompetens prioriteras framför en stor variation av intervjupersoner, så länge man inte ska genomföra en undersökning som ska kunna generaliseras.

Specifika observationspersoner var inget vi valde på förhand eftersom vi observerade under övningen ”Gränsöverskridande samverkan för säkerhet”. Däremot visste vi att personalen som deltog i övningen stämde bra överens med den profil som vi eftersökte. Deltagarna i övningen som vi observerade var svensk personal inom polismyndighet och räddningstjänst som arbetade i lednings- och stabsfunktioner. Valet av observerade personer baseras alltså inte på de personer vi intervjuat utan har valts utifrån vilka som deltog under övningen.

4.5 Analys av empiri

Innan vi analyserade intervjuerna transkriberade vi dem ordagrant för att ha en grund att basera analyserna på. När vi därefter analyserade materialet valde vi att använda oss av meningskoncentrering för att lägga fokus på mening, som är typisk för den fenomenologiska filosofins grund. Meningskoncentrering innebär enligt Kvale och Brinkmann (2009:221) att man sammanställer intervjupersonernas yttranden till kortare formuleringar. Längre uttalanden förkortas till mer konkreta beskrivningar, där huvudinnebörden är densamma. Det viktiga är att innerbörden, alltså meningen i uttalandet, förblir densamma. Kvale och Brinkmann (2009:221f) har valt att dela upp meningskoncentreringen i fem steg. Vi har valt att utgå från dessa fem stegen men modifierat dem för att passa vår studie. Nedan presenteras hur vi genomfört analysen av intervjuerna.

- För oss innebar analysen att vi först läste igenom allt transkriberat material från början till slutet för att få en känsla för helheten.
- Därefter fastställde vi de naturliga meningsenheterna i det transkriberade materialet för att få en förståelse för intervjupersonernas erfarenheter och kunskaper kring studiefenomenet. Mer konkret komprimerade vi ner längre stycken till kortare beskrivningar för att lyfta fram kärnan i det utskrivna materialet.
- I det tredje steget valde vi att dela in de naturliga meningsenheterna i teman baserat på Weicks sju element utifrån vårt teoretiska ramverk. Exempelvis kan en naturlig meningsenhet som handlar om erfarenheter delas in i temat retrospektiv eftersom uttalandet bygger på detta element.
- I det fjärde steget frågade vi oss vilka av Weicks sju element som var mest dominerande utifrån studiens syfte. I detta skede undersökte vi om vissa element framstod som mer betydelsefulla samt hur och varför de utmärkte sig.
- I det slutgiltiga steget sammanställde vi de mest centrala teman i en deskriptiv utsaga av det undersökta fenomenet.

Observationerna analyserades genom att först sortera ut de naturliga meningsenheterna från anteckningarna vi gjorde under övningen. Sedan analyserades de naturliga meningsenheterna utifrån de tidigare fastställda teman, baserade på Weicks sju element. Detta för att se vilka element som framstod som mest betydelsefulla. De naturliga meningsenheterna jämfördes därefter med resultatet från intervjuerna.

4.6 Validitet och reliabilitet

Inom kvantitativ forskning är det viktigt med validitet och reliabilitet. Däremot förs det en diskussion om hur vida dessa begrepp är relevanta för kvalitativa studier (Bryman, 2002:257). Vi anser dock att validitet och reliabilitet kan vara motiverat att nämna eftersom ett beaktande av begreppen kan leda till viss eftertanke kring möjliga problem, som kommer att diskuteras nedan.

Det finns flera faktorer som kan försämra studiens reliabilitet och validitet vid tillämpning av strukturerade observationer och halvstrukturerade intervjuer. Reliabilitet är forskningsresultatens tillförlitlighet, som innebär att studien ska kunna reproduceras av andra forskare vid andra tillfällen (Bryman, 2002:257). Bryman (2002:183) anser att reliabiliteten under strukturerade observationer bland annat kan påverkas av graden av överrensstämmelse mellan flera observatörer som innebär om två eller flera observatörer kan vara överrens om ett beteende som ingår i observationsschemat. Detta motverkade vi genom att, dels framställa observationsschemat tillsammans och dels genom att tydligt diskutera reglerna i det strukturerade observationsschemat.

Kvale och Brinkmann (2009:263) anser att intervjuarens reliabilitet särskilt handlar om ledande frågor. De menar att intervjuaren oavsiktligt kan inverka på svaren, exempelvis kan intervjuaren vinkla frågor för att få eftersökta svar. Vi har diskuterat denna problematik för att skapa medvetenhet och därmed försökt undvika det under intervjutillfällena.

Validitet handlar om att ett mått verkligen mäter vad det är avsett att mäta (Bryman, 2002:184f). Han anser att det finns en risk att de observerades beteende förändras vid vetskapen om att de blir observerade, så kallad reaktiv effekt. Exempelvis kanske den observerade ändrar sitt beteende till vad han uppfattas som positivt av observatören. Följden kan därmed bli att observatören inte får en bild av vad som brukar hända i vardagen. I vårt fall måste man vara medveten om att observationerna sker under en övning vilket medför att vi inte studerar individerna i deras vardagliga arbete utan i en konstruerad situation.

Kvale och Brinkmann (2009:267) menar att validitetsperspektivet under intervjuer bygger på valet av intervjupersoner och kvaliteten på intervjuerna för att säkerställa att det som studien syftar till uppnås. I vårt fall uppnåddes validiteten genom ett noggrant urval av intervjupersoner som besatt kunskaper om vårt efterfrågade studiefenomen.

4.7 Etiska riktlinjer

När man genomför en intervjustudie kommer man stöta på etiska problem under vägens gång. Etiska problem förekommer under hela intervjuundersökningen och bör därför beaktas redan från början för att skapa en medvetenhet (Kvale och Brinkmann, 2009:78).

Vi valde att lägga fokus vid de etiska aspekterna som vi anser är av störst vikt. Att ha intervjupersonernas informerade samtycke, säkerhetsställa intervjupersonernas konfidentialitet och tänka över vilka konsekvenser studien kan komma att få för de inblandade intervjupersonerna. Att ha intervjupersonernas informerade samtycke innebär enligt Blumer (2009:158ff) att deltagarna har blivit informerade om studiens syfte och att deltagandet är frivilligt och kan avbrytas om intervjupersonen önskar det. I vårt fall innebar det att samtliga intervjupersoner delgavs information om vad studien handlade om, vilka som skulle få läsa den och att de endast behövde svara på frågor som ansågs bekväma för dem att svara på.

När vi intervjuade individerna var det av vikt att intervjupersonerna fick vara anonyma och att uttalanden inte gick att koppla till specifika personer. Enligt Kvale och Brinkmann (2009:88) brukar det kallas att man säkerhetsställer intervjupersonernas konfidentialitet. ”Om man i en undersökning kommer att publicera information som potentiellt kan kännas igen av andra bör undersökningspersonerna godkänna att den identifierbara informationen lämnas ut” (Kvale och Brinkmann, 2009:88).

Att vara noga med att bedöma vilka konsekvenser studien kommer att få är viktigt. Både vad gäller de vetenskapliga fördelarna samt den skada som deltagarna kan lida. Här gäller den etiska principen att studien ska göra gott med så lite skada för deltagarna som möjligt (Vetenskapsrådet, 2002:5).

4.8 Metoddiskussion

När man ska välja vilken forskningsdesign som passar studiens syfte anser vi att man ska utgå från vilken data som behövs för studien. Behöver man kvantitativ, kvalitativ eller båda. Det viktigaste är att den metoden man väljer ska kunna tillhandahålla den information som behövs. Anledningen att vi valde ett kvalitativt tillvägagångssätt och en fenomenologisk ansats berodde främst på att målet varit att fånga intervjupersonernas uppfattningar, tankar och observera hur det sker i praktiken.

Vårt tillvägagångssätt har uppfyllt syftet som vi eftersträvat. Framförallt att få nyanserade svar, uppmuntra respondenterna till diskussion kring frågorna och tänka till kring ämnet. Att dessutom få chansen att observera hur studerande organisationer arbetar i en kontext som passar vårt studiesyfte har varit ett bra komplement till intervjuerna. Dock finns det vissa nackdelar med det kvalitativa tillvägagångssättet. Det kräver att intervjupersonerna kan avsätta tid och vara på plats en viss tid, en faktor som inte alltid är självklar inom polismyndighet och räddningstjänst. Vi har därför haft en del problem med att kunna hitta lämpliga tider för intervjuer. En annan nackdel är att resultatet blir omöjligt att generalisera eftersom endast ett begränsat antal intervjuer har genomförts. Det anser vi däremot vägs upp av nyanserade, utvecklade och informativa svar som i vårt fall varit mer värdefullt än att generalisera till en större population.

Själva intervjuförandet har fungerat väl och givit oss ett bra underlag. Att vi valde att genomföra sex intervjuer berodde på att vi, dels kände att vi uppnått den mängd data som vi efterfrågat och dels för att vi även genomförde observationer som datainsamlingsmetod. Nu vill vi inte påstå att vi uppnått en fullkomlig mättnadsgrad av material, men utifrån studiens omfattning anser vi att intervjuerna har bidragit med den mängd empiri som behövts för att svara på studiens syfte.

Det man kan se som problematiskt i vårt fall och som bidragit till svårigheter under intervjuerna är ämnets komplexitet. Ämnet är abstrakt och svårdefinierat vilket ställt till med en viss problematik. Framförallt hade intervjupersonerna en tendens att sväva iväg och komma in på andra områden samt svara på flera frågor samtidigt. Det kan delvis ha berott på vår uppställning av frågor men troligen också för att studiefenomenet är komplext och innefattar många synvinklar. Det ledde också till att vi ibland fick förklara vissa frågors innebörd vilket kunde medföra en risk för att intervjupersonernas svar påverkades. Ibland var detta dock oundvikligt, speciellt när vi ställde följdfrågor med syftet att fylla ut luckor i respondentens resonemang. Vi har dock varit medvetna om denna problematik och försökte så långt som möjligt att undvika detta.

Strukturerade observationer har varit en del av empiriinsamlingen med syfte att säkerställa att empirin från intervjuerna överrensstämmer med vad vi iakttog under observationerna. Eftersom intervjuer kan medföra vissa problem såg vi observationer som ett bra komplement för att fylla ut luckor samt kontrollera intervjupersonernas svar i en mer praktisk miljö. På så

vis anser vi att studiefenomenet kan angripas från flera håll och vinklar genom en grundligare empiriinsamling, till skillnad från om vi utelämnat en av insamlingsmetoderna.

Analysen av det insamlade materialet gick enligt planen. Det enda problemet som uppstod var under tematiseringen när de naturliga meningsenheterna i flera fall kunde passa in i flera teman. Detta medförde att vi i många fall var tvungna att dela in naturliga meningsenheterna i flera teman.

5 Resultat och analys

Resultatet har som syfte att besvara de två forskningsfrågorna. Resultatet är uppdelat i underrubriker för att skapa struktur och göra det mer överskådligt. I första delen kommer definitionen av begreppet lägesbild presenteras som därefter följs av behov och användande av lägesbild och slutligen lägesbild genom meningsskapande som har analyserats utifrån det teoretiska ramverket.

5.1 Definition av begreppet lägesbild

Alla intervjupersoner var överens om att skapandet av en lägesbild startar i samma stund som individen mottar den första informationen från olycksplatsen. Det allra flesta poängterade att man skapar sin lägesbild när någon utomstående larmar in en olycka till SOS i räddningstjänstens fall eller när Länskommunikationscentralen vidarebefordrar informationen i polisens fall. Baserat på observationerna överrensstämmer även detta med vad som sker i praktiken.

Inre befälet har medlyssning om olyckan och är med och lyssnar på den inringande som berättar om olyckan. Sen kan man även ge råd, men framför allt lyssnar man och då skapar man sig en jättebra lägesbild. Vi kan få höra vad som händer samtidigt som SOS operatören ställer frågor om olika faktorer som kan komma att påverka räddningsuppdraget. Man får på så sätt en bra bild över faktorer som kan påverka (Intervjuperson 5, Räddningstjänst).

Vidare anser de flesta av intervjupersonerna inom både polis och räddningstjänst att begreppet lägesbild är en individuell uppfattning över framförallt om vad som har hänt och händer i nuläget. Men de flesta anser även att en fulländad lägesbild ska innefatta vad som sannolikt kommer ske under kommande tid. De menar att en lägesbild ska skapa en förståelse för vad som är av störst betydelse för att kunna hantera händelsen på ett bra sätt, utifrån de resurser som finns tillgängliga.

Som inre befäl handlar det om att så snabbt som möjligt få klart för mig hur stor den här händelsen är. Lägesbilden ska ge mig en bild över vad som har hänt och om händelsen kan utökas. Jag vill snabbt få en känsla för hur mycket resurser vi

kommer att behöva för att hantera den här olyckan (Intervjuperson 5, Räddningstjänst).

Observationerna uppvisade även att framtidsperspektivet var av stor betydelse i lägesbilden. Detta blev tydligt när mestadels av den informationen som kom in till räddningstjänstens och polismyndighetens stab blev underlag för hur de skulle fortsätta sitt arbete. Exempelvis sökte polismyndigheten och räddningstjänsten aktivt ny eller kompletterande information om händelsen för att få en känsla för vilka resurser som kommer att behövas, något som även framkom utifrån intervjuerna.

Varaktigheten av en lägesbild är de flesta intervjupersonerna överrens om att den ändras i en ständigt pågående process. Den har en inledning och ett slut, men däremellan är den i princip konstant förändring. Däremot anser några att lägesbilden i många fall kan uppfattas som statisk och oförändrad. De menar att händelsen blir statisk när insatsen har begränsats och är kontrollerad. Dock poängteras att lägesbilden snabbt kan återgå från statisk till pågående process.

Lägesbilden är för mig en ständigt pågående process för den kan ju i stort sätt ändras i alla lägen. Men sen kan det vara en olycka som blir statisk när vi vet att det inte händer mer. En brand kan exempelvis ta flera timmar innan den går ner och blir statisk. Då vet vi att det inte finns någon spridningsrisk (Intervjuperson 6, Räddningstjänst).

Observationerna bekräftade att lägesbilden uppdateras i en ständigt pågående process. Det framkom dock att den ibland kunde uppfattas som statisk när det inte inkom någon ny information att utveckla lägesbilden med. Detta var tydligast hos räddningstjänsten under det inledande skedet av övningen, eftersom bristen på information gjorde att det var svårt att fatta beslut. Det förekom däremot en ständig reflektion över hur händelsen troligtvis hade utvecklats samt vad andra aktörer gjorde. Utifrån reflektionerna försökte de skapa klarhet till hur de i framtiden kan påverkas av händelsen och vilken roll de troligtvis kommer att ha. Att ständigt reflektera över en händelse kan dock betraktas som att lägesbilden pågår i en ständig process, eftersom reflektionerna påverkar hur lägesbilden uppfattas.

Slutligen definierar intervjupersonerna begreppet lägesbild som något abstrakt som oftast inte är helt korrekt. I staben bildar man sig en uppfattning av vad som har hänt

men den stämmer sällan helt överrens med vad som faktiskt sker på skadeplatsen. Därmed ser de lägesbilden som en process som är beroende av information och till mer eller mindre omfattning får ses utifrån sannolikhet.

Det är även viktigt att bedöma informationen som kommer in till staben, så att det blir rätt lägesbild. Att man inte går ut med missvisande information som ger en felaktig bild för personalen (Intervjuperson 2, Polismyndighet).

Under observationerna framkom det även att den individuella uppfattningen av lägesbilden till viss del består av sannolikhet. Eftersom det ofta förekom spekulationer och reflektioner kring vad som hade hänt och vad som kommer att hända, eftersom informationen inte beskrev händelsen tillräckligt. Ändå fast personalen under övningen kanske inte skulle fatta beslut baserat på spekulationer bör det ses som en del av individens lägesbild. Troligtvis finns det ett samband mellan lite information och en hög grad av spekulationer och reflektioner kring händelsen.

5.2 Behov och användande av lägesbild

Utifrån intervjupersonernas perspektiv är det största behovet med lägesbilder att kunna skapa sig en uppfattning av händelsen för att kunna ta nya beslut över vad som behöver göras. De flesta menar att lägesbilden är avgörande för att besluta om vilka resurser som behövs, men flera personer talade även om att lägesbilden behövs för att avgöra vilka mål de har med insatsen. Exempelvis talade personer från räddningstjänsten om att det har stor betydelse om händelsen innefattar risker för människor, egendom eller miljö.

Det finns inget som är viktigare att veta än att människor är drabbade eller i fara. Nummer två kan vara om det är saker av värde. Vi jobbar ju utifrån prioriteringen människoliv, egendom och miljö (Intervjuperson 5, Räddningstjänst).

Personer inom polisen talade om att de har ett behov av lägesbilder för att få ut det signifikanta från händelsen för att därefter besluta om vilka resurser som behövs. De menade vilket behov det finns för insats, vilket ansvar de har och vilka resurser som behövs. Detta framkom även under observationerna, att både räddningstjänst och polismyndighet försökte komma åt information som var relaterat till deras ansvarsområde, för att därefter förbereda eller sätta in resurser.

Vidare ansågs behovet av lägesbilder vara av stor vikt för att kunna ha ett framtidsperspektiv, som även sattes i relation till resursbehov. De menar att man behöver lägesbilder för att kunna planera resurser för framtiden och arbeta proaktivt. Framtidsperspektivet var även tydligt under observationerna av övningen, där det stundvis var relativt lite nyinkommen information sökte personer inom både räddningstjänst och polismyndighet kompletterande information för lägesbilderna, som var relevant för att planera deras insatser.

Jag vill kunna se framåt i tiden. Man vill veta vad som händer om två timmar, fyra timmar eller om ett dygn. Det är dessa uppgifter en lägesbild ska ha. Kan det dra iväg det här? Behöver vi andra resurser utanför länet? (Intervjuperson 4, Räddningstjänst).

Flera intervjupersoner ansåg även att det är viktigt att skapa sig en lägesbild över händelsen för att uppnå god samverkan. Genom att skapa en lägesbild kan den därefter förmedlas och skapa en gemensam lägesbild mellan flera personer inom organisationen och även med andra aktörer som det finns behov av att samverka med. Detta ansåg ett antal av de intervjuade vara nödvändigt och avgörande för att andra aktörer ska kunna göra lämpliga bedömningar om exempelvis vilka resurser som behövs.

När vi har en gemensam insats ska vår lägesbild vara gemensam för alla. För det är ju vår lägesbild som utgör huvudsyftet för att alla andra myndigheter ska kunna fatta beslut och leverera resurser. Sen kanske vi pratar med polisen och konstruerar ihop en gemensam lägesbild tillsammans (Intervjuperson 4, Räddningstjänst).

Samtliga intervjupersoner ansåg att en gemensam lägesbild är att föredra inom staben. Däremot var det delade åsikter om att det fanns ett behov av att ha en gemensam lägesbild med andra aktörer som är delaktiga i händelsen, samt om lägesbilderna ska vara gemensam mellan olika beslutsfattarnivåer inom den enskilda organisationen. Somliga menade att för mycket information kan vara förvirrande för personer i direkt anslutning till händelsen, medan likväl staben inte behöver inneha all information om åtgärder som görs på plats. Ett flertal intervjupersoner ansåg att stabens behov av lägesbild är för att kunna planera längre fram i tiden medan de som är på plats vid skadeplatsen inte behövde ha lika omfattande framtidsperspektiv.

Under en så kallad särskild händelse är det för vår del viktigt att sprida ut information. Oavsett om de sitter i stab eller är ute på plats är det viktigt att de har så lika lägesbild som möjligt (Intervjuperson 2, Polismyndighet).

En lägesbild bör ju vara nivåspecifik inom organisationen. Jag vill ha tillräckligt med information för att jag ska kunna förmedla den till nästa steg (Intervjuperson 1, Polismyndighet).

En lägesbild ska vara samma mot de aktörer man jobbar mot. Det handlar om att kunna prioritera saker. Man jobbar utifrån lägesbildens prioriteringsordning (Intervjuperson 5, Räddningstjänst).

Under övningen framkom det utifrån observationerna att det inte var prioriterat att räddningstjänst och polismyndighet hade fullständig insyn i varandras insatser. Viss kontakt förekom för att uppnå en gemensam lägesbild, men fokus var på egen organisation och vilken roll de hade under scenariot.

För att tillgodose alla behov med användandet av lägesbilder ansåg de flesta av de intervjuade personerna från polis och räddningstjänst att sekretesslagstiftningen kan vara en problemfaktor för att snabbt kunna få en rättvisande lägesbild, eftersom den begränsar möjligheten till informationsutbyte. Somliga poängterade även att detta framförallt gällde när man skulle upprätta en gemensam lägesbild mellan flera aktörer. Det framkom dock inte från observationerna att sekretesslagstiftningen hindrade utbytet av information, som troligtvis berodde på att sådan information inte berördes under övningen.

Sekretesslagstiftningen kan vara en sak som sätter stopp. Polisen har sin sekretess och SOS har även en väldigt gedigen sekretess. Det kan vara ett bekymmer, för att hitta vägar för att få den här gemensamma lägesbilden. Samverkan blir svår (Intervjuperson 1, Polismyndighet).

Ytterligare ett problem med användandet av lägesbilder är att informationen är bristfällig. Förutom att sekretesslagstiftningen begränsar tillgängligheten på information kan även informationen vara begränsad från privatpersoner som ringer in och rapporterar att det inträffat en händelse. Flera av de intervjuade menar att de ofta kan inträffa händelser där de i staben får invänta tillräckligt med information för att kunna skapa sig en lägesbild över händelsen. Denna problematik var även tydlig under observationerna. Framförallt

räddningstjänsten hade i det inledande skedet av övningen problem med att fatta beslut eftersom deras information var begränsad.

Är källan för mig känd får den ett högre värde. Man tar in alla uppgifter man kan. Därefter får man känna sig för och se hur mycket informationen är värd. Kan vi agera utifrån den informationen eller ska vi låta bli? Det är en svår balansgång (Intervjuperson 3, Polismyndighet).

En del poängterar dock att information från allmänheten inte kan betvivlas, eftersom de ska finnas till för allmänheten. Därför bör informationen alltid betraktas som sanningsenlig, vare sig den kommer från en insatsledare på plats eller en privatperson. Det kan även handla om människoliv och då finns det inget utrymme för att betvivla graden av sannolikhet i informationen.

Vi måste från första början lita på att det som sägs när någon ringer in är sanning. Någon annan uppfattning kan vi inte ha. Det är svårt att ifrågasätta att så kan det inte vara, utan den informationen måste vi lita på eftersom det kan handla om människoliv (Intervjuperson 5, Räddningstjänst).

Utifrån observationerna av övningen framkom det ingen tydlig tvekan till att informationen som kom in var sanningsenlig, vare sig den inkom från kollegor eller personer som under övningen skulle föreställa privatpersoner.

5.3 Lägesbild genom meningsskapande

Nedan kommer empirin från intervjupersonerna att presentera och vägas samman med Weicks sju element (se 3.1.1 Teoretiskt ramverk för utförlig beskrivning av Weicks sju element). Syftet är att tydliggöra vilka meningsskapandeelement som används vid skapande av lägesbild för att påvisa meningsskapandes betydelse.

Något som majoriteten av intervjupersonerna var inne på inom både polis och räddningstjänst var att erfarenhet inom yrket är en faktor som har stor betydelse för skapandet av lägesbilden. De intervjuade var vid ett flertal tillfällen inne på att erfarenheten av tidigare händelser ligger till grund för att så snabbt som möjligt kunna bilda sig en uppfattning om en händelse. Även under observationerna märktes det tydligt att arbetet baserades på tidigare erfarenheter. Tydligast blev det hos räddningstjänsten när man i det initiala skedet av övningen vid ett flertal tillfällen återkopplade till tidigare händelser som liknade scenariot de ställdes inför.

Tolkar man deras beskrivning av erfarenhet kan man se tydliga kopplingar till Weicks (1995:24) *retrospektiva* element. Enligt Weick är erfarenheten betydelsefull eftersom man aktivt reflekterar över tidigare situationer. Genom denna reflektion kommer individen kunna skapa sig en förståelse för sin nuvarande kontext. Två av intervjupersonerna beskrev vikten av erfarenhet när man skapar en lägesbild:

Lägesbild handlar mycket om erfarenhet. Det vill jag påstå eftersom det är nog svårt för en ny människa som inte har varit ute speciellt mycket eller har varit inblandad i speciellt mycket att bilda sig en lägesbild /.../ Vi som inre befäl som har varit med om saker och kan känna igen och relatera till saker som man varit med om på ett eller annat sätt. Jag vet ungefär hur en byggnad är uppbyggd, jag vet vad som kan hända med diesel om det åker ut på backen. Det bygger på en hel del erfarenhet som är ofantligt viktigt (Intervjuperson 5, räddningstjänst).

En erfaren polis kan ju direkt skala ut och veta vad han ska förmedla till nästa nivå. En erfaren polis är kanske bättre på att få en rättvis bild av situationen, jämfört med en nyutbildad polis som ser det som värsta grejen. "Keep it simple, stupid" (Intervjuperson 1, polismyndighet).

En annan faktor som alla intervjupersonerna var överens om rörde "inhämtning" och "bearbetning" av information som ligger till grund för skapandet av lägesbild. Samtliga tillfrågade ansåg att skapandet av en lägesbild utgår från att man samlar in och sorterar ut den viktigaste informationen, den information som på bästa sätt skapar mening i situationen och på snabbast sätt ger en konkret bild över situationen. Under observationerna kunde man hela tiden se behovet av rätt information för att kunna skapa sig en korrekt bild av vad som hänt. I det initiala skedet av övningen hade räddningstjänsten problem med att få information över vad som hänt på grund av att de inte var direkt berörda vilket ledde till att de hade svårt att få en helhetsuppfattning av vad som hänt. Tolkar man det arbetssättet kan man se stora likheter med Weicks element *utvalda signaler*. Weick (1995:49-53) menar att meningsskapandeprocessen utgörs av att man väljer ut ledtrådar som sedan tolkas och ges en innebörd.

Samla in det som är av vikt och kan ligga till grund för beslut i stort och som det jag tycker klargör lägesbilden/.../Om det är sprängämnen, vilken yta som berörs, vilka kan komma till skada, vilka behöver utrymmas med mera (Intervjuperson 2, polismyndighet).

Som inre befäl är det att så snabbt som möjligt få klart för mig hur stor är den här händelsen. Att få en bild över händelse och om den kan utökas eller om det kommer vara den här olyckan som vi klarar av med de resurser vi har/.../Om det räcker med de resurser som är på väg eller om jag ska skicka flera enheter (Intervjuperson 5, räddningstjänst).

Det framkom också problematiska aspekter vid skapandet av lägesbild, framförallt eftersom information som ska ligga till grund för lägesbilden kan tillgodogöras på flera olika sätt. Flera av intervjupersonerna nämnde att det finns en problematik i att kunna tillgodogöra sig framförallt muntlig information på ett korrekt sätt.

Problemet med att beskriva något muntligt är att det beror av hur fantasifull man är som mottagare av informationen, hur mycket man målar upp en bild av situationen. Ett foto däremot ljuger inte och man får ofta en bättre översiktsbild över situationen (Intervjuperson 4, polismyndighet).

Intervjupersoner inom både polismyndighet och räddningstjänst var också inne på en annan problematik som kan uppstå när man ska plocka ut den information som på bästa sätt ska klargöra situationen. De menade att det finns skillnader och variationer beroende av vem som bearbetar informationen. Vad som avgör vilken information som är av störst vikt varierade lite mellan de olika intervjupersonerna. Några ansåg att det beror på i vilken position man befinner sig i inom organisationen medan andra återigen var inne på att erfarenheten är avgörande, oavsett vilken position man innehar. Under observationerna kunde man däremot se att hos både polismyndigheten och räddningstjänsten arbetade man i team. Hos polismyndigheten arbetade individer med olika positioner och arbetsuppgifter tillsammans och hos räddningstjänsten arbetade flera inre befäl tillsammans. Det var alltså flera som hjälpte till med att tolka och plocka ut den information som ansågs vara av störst vikt.

Även organisationstillhörigheten och de olika kulturer som kan finnas inom olika organisationer nämndes av några intervjupersoner, då främst när de gled in på gemensam lägesbild. Olika kulturer inom organisationerna kan ställa till med problem när man som individ ska föra en lägesbild vidare.

Sätt in mig hos polisen, de arbetar efter helt andra erfarenheter och har andra arbetsuppgifter som till del kräver en annan information. Då måste jag fråga någon om hur ni gör här till skillnad från om jag varit polis och fått med mig den

kunskapen och erfarenheten. Självklart har organisationstillhörigheten en viktig betydelse när det gäller information (Intervjuperson 5, räddningstjänst).

Om man tolkar intervjupersonernas resonemang om vad som kan ligga bakom värderingen av information kan man återigen koppla in Weicks (1995:24) *retrospektiva* element som nämnts ovan. Man kan även koppla det till Weicks (1995:21-24) *identitet*. Beroende av tillhörighet inom organisationen skapas en identitet utifrån vad man ”tänker” och ”vet” om sig själv och sin omgivning. Beroende av vilken identitet vi tillskriver oss kommer man också skapa olika mening kring information.

En intressant iakttagelse gjordes av en intervjuperson vid räddningstjänsten som var inne på att erfarenhet kan kopplas till att kunna förutse vilka behov av information som kan behövas hos andra organisation. Flera intervjupersoner nämnde att flytten till *Trygghetens hus* har medfört att den dagliga kontakten med andra myndigheter ökat, vilket har medfört en större förståelse för andras verksamheter. Det kunde tydligt urskiljas under observationerna hos både polismyndigheten och räddningstjänsten. Aktörerna visste på en gång vilken information som var viktig att föra vidare till andra samverkande organisationer.

De pratar kanske ett annat språk men nu har vi hållit på med detta ett bra tag så vi är ganska klar med vad det är vi bör vidarebefordra till respektive organisation. Sen har vi försökt att utbilda personal i varje myndighet för sig själva i ett utbildningspaket. Jag tror vi pratar ganska så lika och förstår varandra bra (intervjuperson 6, räddningstjänst).

Citatet kan kopplas till Weicks (1995:38ff) element *social*. Weick menar att genom daglig interaktion skapas ett gemensamt nätverk av meningar som påverkar det individuella meningsskapandet. Genom samspel med andra kommer individen att få kännedom om att beslut i ett senare skede måste implementeras, förstås eller godkännas av andra.

Vidare beskrev intervjupersonerna den specifika problematik som ofta uppstår när man i det initiala skedet ska tolka och bedöma ofta bristfällig och ofullständig information för att i ett inledande skede skapa sig en lägesbild. Samtliga intervjuade kom någon gång in på att informationen inte alltid är helt korrekt i ett första skede. Något som kommer leda till att lägesbilden kan bli felaktig. Problemet uppstår framför allt när någon som har observerat en händelse meddelar in händelseförloppet till SOS. De intervjuade nämner vid flertalet tillfällen att man får utgå från den initiala informationen i väntan på mer och förhoppningsvis mer

exakt information, samt att man utifrån den informationen får göra antaganden som man sedan handlar utifrån. Under observationerna fick aktörerna brottas med ofullständig information hela tiden. Vilket medförde att aktörerna fick lägga mycket tid och resurser på att försöka kontrollera och komplettera den bristfälliga informationen de satt inne med.

Vi måste från början lita på att det som sägs när någon ringer in är sanning. Någon annan bild kan vi inte ha och det är svårt att ifrågasätta informationen. Den informationen man har får man anta vara korrekt (intervjuperson 5 räddningstjänst).

Informationsproblematiken i början av en händelse kan kopplas till två av Weicks element. Först och främst kan det kopplas till Weicks (1995:55ff) element *sannolikhet* som innebär att meningsskapande inte handlar om absolut korrekthet utan snarare om sannolikhet och rimlighet. Om man endast utgår från korrekthet kommer det troligen leda till att handlingar aldrig kommer till skott. Sannolikheten överväger korrektheten eftersom det handlar om att filtrera ut viktiga signaler för att försöka bringa klarhet i vad situationen handlar om. Vidare kan man också koppla ihop det med Weicks (1995:30) elementet *antagande* som bygger på att man handlar utifrån antaganden för att sedan reflektera tillbaka i syfte att skapa mening i dessa handlingar. De intervjuade var tydliga med att den information som finns i ett första läge, även om det låter osannolikt är den man använder när man agerar initialt. Ett tydlig fokus på att absolut korrekthet får stå åt sidan och att man måste agera på den informationen man har tills man lyckats få mer information.

Jag jobbar som inre befäl och är inne på vår räddningscentral. Då får de in ett larm om en brand i en mindre garagebyggnad. Jag lyssnar och det visar sig vara en mindre garagebyggnad och jag frågar SOS operatören hur stor den var? Det går in en bil och en båt. Då får jag en bild över hur stort det är, men det är bara det att när vi kommer till platsen är byggnaden 60m lång och 10m bred. Då blir det en felaktig lägesbild, men nu var det inte så långt bort så det gick snabbt att få den nya informationen och då måste man dra på direkt (intervjuperson 5, räddningstjänst).

De flesta intervjupersonerna ansåg att en lägesbild inte skapas i en sekvens utan är en ständig process och därför är det svårt att diskutera en lägesbild som en ”övergripande bild”. Alla som intervjuades var överens om att en lägesbild hela tiden kan förändras men att den under perioder kan upplevas som statisk. När vi observerade polismyndigheten och

räddningstjänsten och följde övningsscenarioet från början till slutet såg vi hur lägesbilden hela tiden förändrades. Ny information samlades in och användes hela tiden för att uppdatera läget och ständigt förnya den aktuella lägesbilden.

Den är konstat föränderlig. Det vi hade framför oss för fem minuter sedan är inte desamma som vi står inför nu. Det är väldigt viktigt att alltid tänka dåtid, nutid och framtid (intervjuperson 1, polismyndighet).

En insats är en ständig process. Du har en inledning, en intensiv insats och ett avmattningsskede. Sedan kan det gå upp och ner i vågor. En insats kan vara att det är intensivt och krävs mycket resurser för att sedan avta och kontrollen börjar infinna sig. Sedan vänder det igen ofta under skogsbränder, vindar och allt möjligt som gör att det går i vågor (intervjuperson 4, räddningstjänst).

Utifrån intervjupersonernas syn på att en lägesbild är under ständig förändring kan man koppla ihop det med Weicks (1995:43ff) element *pågående*. Weick menar att meningsskapande är en process utan början eller slut. Individer befinner sig mitt i situationer och under tiden de rör sig från en situation till en annan granskar de antaganden och uppfattningar. När de sedan ser tillbaka på tidigare händelser kan de förstå händelsen de har framför sig för tillfället.

6 Diskussion

I detta avsnitt kommer vi att reflektera och diskutera över resultat och analys. Syftet är att lyfta fram faktorer som bör klargöras för att ge en ökad förståelse för resultatet samt utgöra en grund för slutsatser.

Utifrån de genomförda intervjuerna och observationerna har vi bildat oss en uppfattning av hur personal på stabs- och ledningsnivå inom räddningstjänst och polismyndighet definierar begreppet lägesbild. Definitionen är i flera fall likartad med definitionerna som vi beskrivit i bakgrunden under 2.4 Lägesbild. Den mest överrensstämmande definitionen anser vi är regeringens definition i propositionen ”Stärkt krisberedskap” som beskriver lägesbild som en sammanställning av vad som hänt, händer och kommer att hända (Prop., 2007:78). Samtliga intervjuade var överrens om att en lägesbild i första hand ska innefatta vad som hänt och vad som händer i nuläget. Däremot ansåg inte samtliga som vi intervjuat att en lägesbild ska innefatta vad som kommer att hända, som regeringens proposition förespråkar. Utifrån observationerna under övningen framkom det däremot att lägesbilden bör innehålla ett framtidsperspektiv. Varför det framkom tydligare under observationerna än under intervjuerna kan bero på att det under intervjutillfällena kan vara svårt för den intervjuade att sätta sig in i vilken information de i praktiken använder i sin lägesbild.

Ytterligare en anledning till att några av de intervjuade inte förespråkade framtidsperspektivet kan vara att de inte besitter tillräckligt med erfarenheter av kriser av mer omfattande utsträckning. Flera av intervjupersonerna antydde nämligen att det inte var ett vanligt förekommande med större kriser i Östersund utan att det var betydligt vanligare med större olyckor, som kan hanteras på relativt kort tid och inte kräver så omfattande arbete från staben. De flesta händelserna som kräver insats av räddningstjänst och polismyndighet i Östersund karakteriseras av inledningsvis hög intensitet som därefter avtar relativt abrupt.

Ytterligare en definition av lägesbild är enligt Borglund et al. (2009:51) en process som försöker länka samman den tillgängliga och relevanta informationen om händelsen. Den definitionen stämmer bra överrens med definitionen från resultat och analys utifrån att lägesbilden är en pågående process och att man baserar lägesbilden på tillförlitlig information som inkommer från framförallt skadeplatsen. Däremot bortser definitionen från ett

framtidsperspektiv, som flera av intervjupersonerna från både räddningstjänst och polismyndighet förespråkade att en lägesbild skulle innefatta, och som även framgick utifrån observationerna.

Det är även viktigt att poängtera att begreppet lägesbild är ett abstrakt begrepp som troligtvis har medfört svårigheter för intervjupersonerna till att kunna definiera och identifiera begreppets betydelse. Förutom att det finns flera liknande begrepp där betydelseerna skiljer sig finns det även en omedvetenhet till dess betydelse vid hantering av krissituationer. En anledning kan vara att den enskilda lägesbilden skapas som en process inom individen medan den gemensamma lägesbilden blir mer konkret eftersom den arbetas fram som en gemensam process med andra individer. Begreppet gemensam lägesbild är enligt flera mer bekant än dess enskilda lägesbild. I flera fall var observationerna som gjordes under övningen ett bra komplement till intervjuerna, som till stor del kan bero på att lägesbild är ett abstrakt begrepp som är svårt att konkretisera genom endast intervjuer.

Något som vi har reflekterat över är vad som kan ses som en lägesbild och när det faktiskt övergår till att bli en lägesbild. I resultatet framgår att det är en ständigt pågående process men det är oklart när en lägesbild blir en lägesbild. Är det från att man börjar reflektera och sammanställer information över vad som hänt eller är det när man har en mer tydlig bild över situationen. I resultatet kan urskiljas att vissa personer ansåg att en lägesbild skapas i samma stund som att man erhåller den första informationen, som ofta kommer från inringande observatörer. Att tala om lägesbild som begrepp är svårt på grund av att det inte finns några tydliga ramar för begreppet. Som framgår av resultatet är begreppet öppet för subjektiva tolkningar. Det är först när man konkretiserat begreppet och skapat ramar för vad som ska ingå som man kan få besvarat för ”när, vad och hur”.

Hur aktörerna uppfattar sina behov och användning av lägesbilder skiljer sig en aning mellan personer inom räddningstjänsten och polismyndigheten. Orsaken till att de uppfattar behovet och användningen av lägesbild olika, fast de båda är krishanteringsorganisationer inom samma geografiska område, kan bero på att de arbetar efter olika lagar som medför ett specifikt ansvar och som resulterar i att de varit med om olika händelser och haft olika behov av lägesbilder.

Utifrån resultatet framgick att det fanns delade meningar om att arbeta mot en gemensam lägesbild inom organisationen och mellan flera organisationer. Att den enskilde individens lägesbild ska vara specifik beroende av vilken position och uppgift den har ansåg de flesta

inte vara optimalt för att hantera större olyckor och kriser. Vi anser däremot att inom krishanteringsorganisationer borde man sträva mot en nivåspecifik lägesbild. En gemensam lägesbild är endast att föredra för personer på samma nivå inom organisationen, exempelvis för personal i staben. Lägesbilden bör inrymma information som är relevant för att uppnå effektiva beslut anpassat till beslutsfattarnivån. För personer på stabs- och ledningsnivå är det däremot troligtvis oundvikligt att inte behöva granska, bedöma och sortera all den mängd information som inkommer. Dock anser vi det eftersträvansvärt med avseende på samverkan och kommunikation, att anpassa informationsförmedlingen utifrån mottagarens behov. Beroende av vilken nivå man befinner sig inom organisationen är man i behov av viss information och övrig informationshantering bör endast ses som en belastning.

Anledningen till att polismyndigheten var något mer drivande mot att förmedlandet av lägesbilden ska baseras på individens arbetsuppgifter kan bero på att deras arbete präglas av omfattande sekretesslagstiftning. Detta medför sannolikt besvär för individen som skapar sig en lägesbild när den ska förmedlas och göras gemensam inom egen organisation och framförallt mellan andra organisationer. Eftersom räddningstjänsten inte utreder brott och är utan polismyndighetens omfattande sekretesslagstiftning är de troligtvis mer öppna för att kommunicera fullt ut med andra organisationer för att uppnå en gemensam lägesbild. Att räddningstjänst och polismyndighet inte samverkade i någon större omfattning för att ha en gemensam lägesbild under övningen, kan i detta fall till stor del bero på att det var en övning och att den endast pågick i tre timmar. Om övningen varit längre hade troligtvis en bättre samverkan kommit igång efter att respektive myndighet hade tagit hand om sina akuta åtgärder.

Man bör dock inte bortse från att räddningstjänst och polismyndighet har särskilda förhållanden i Östersund jämfört med de flesta andra orter. I Östersund har man sedan 2009 *Trygghetens hus* där polismyndighet, räddningstjänst, SOS alarm, ambulans och andra samhällsviktiga funktioner befinner sig i samma byggnad. Anledningen är att öka krisberedskapen genom att skapa bättre förutsättningar för samverkan och kompetensutbyte. Att arbeta nära varandra tror vi skapar goda förutsättningar för att sätta sig in i andra aktörers arbetssätt, som på sikt säkerligen bidrar till en mer gemensam lägesbild under krissituationer. Det kan därmed vara en anledning till att personerna vi intervjuat har förespråkat en gemensam lägesbild inom sin egna och även med andra organisationer, eftersom de har goda förutsättningar för det.

Genom att använda Weicks (1995) element för meningsskapande anser vi att man kan konkretisera ett abstrakt begrepp som lägesbild. Att tala om att det sker en meningsskapande process som ligger till grund för skapandet av lägesbilder kan vara svårt att förklara. Med hjälp av elementen kan man tydliggöra själva meningsskapandeprocessen genom att visa på vilka faktorer som är mest framträdande inom individen för att mening ska kunna skapas i krissituationer.

Som framgår av resultatet och som nämnts ovan kan alla sju element som Weick (1995) beskriver sägas ha betydelse i den meningsskapande process som ligger till grund för skapandet av lägesbild. Alla element bör ses från ett holistiskt synsätt eftersom de samspelar med varandra, men vi anser att vissa element utmärker sig mer än andra. Det man kan konstatera är att två av elementen kan lyftas fram och sägas vara extra framträdande i resultatet. *Retrospektiv* och *utvalda signaler* anser vi är de element som framträder mest i vår analys utifrån intervjupersonernas beskrivning av fenomenet lägesbild. I nästan samtliga fall av intervjuer diskuterades erfarenheten samt bearbetning av information som en grund i skapandet av lägesbild. På så vis kan man fastställa att meningsskapandeprocessen som ligger till grund för skapandet av lägesbild är starkt beroende av dessa två elementen.

Vi uppfattade att det *retrospektiva* elementet nämndes mest kontinuerligt i resultatet. Om man ska diskutera varför just det retrospektiva elementet kan anses ha stor betydelse kan det dels bero på att det krävs en erfarenhet från tidigare händelser för att kunna skapa mening i en nuvarande kontext. Ställs man inför en situation där man inte kan reflektera tillbaka på tidigare erfarenheter kommer man med största sannolikhet inte heller förstå vad man står inför. ”To learn what I think, I look back over what I said earlier” (Weick, 1995:61). Som citatet säger krävs det en ständig reflektion för att kunna skapa mening *här och nu*. Det förutsätter också ett av Weicks element, nämligen elementet *pågående*. Weick (1995:43ff) menar att meningsskapandet är en ständigt pågående process där individer alltid försöker skapa mening i en situation samtidigt som de förflyttar sig till en annan situation. Genom att ständigt reflektera tillbaka på tidigare situationer kommer också situationer framför oss bli greppbara.

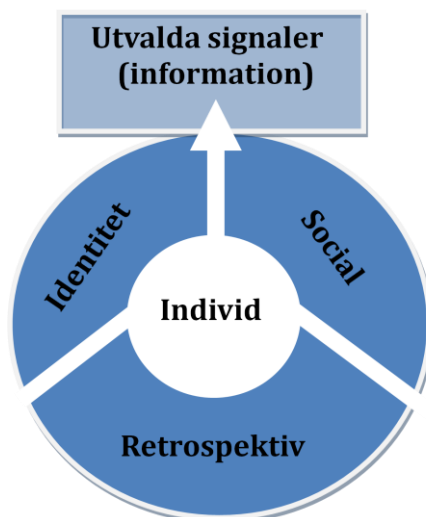
Utifrån resultatet och analysen kan man se att det är viktigt för befattningar som arbetar i en stab att besitta lång erfarenhet inom yrket, av den enkla anledningen att dessa befattningar handlar till stor del om att bearbeta stora mängder med information för att kunna ta reda på

vad som hänt, händer och kommer att hända och i förlängningen att skapa en övergripande lägesbild.

Detta kan medföra problematik för latent och intermittenta krishanteringsorganisationer eftersom de inte har samma erfarenhet av att hantera större olyckor och kriser som manifesta krishanteringsorganisationer har. Det medför att de inte på samma vis kan reflektera tillbaka på tidigare erfarenheter vid hantering av kriser. Har man ingen erfarenhet sedan tidigare blir det svårt att veta vad man kommer ställas inför. Manifesta krishanteringsorganisationer som polis och räddningstjänst kan däremot använda sina tidigare erfarenheter som en avgörande tillgång för att skapa mening vid kriser.

Den andra faktorn som stack ut från resultatet och kan antas vara extra viktig när man diskuterar skapandet av lägesbilder är *utvalda signaler* som Weick (1995:49) kallar elementet. När man skapar lägesbilder handlar de utvalda signalerna om bearbetning och val av information som ska ligga till grund för lägesbilden. Att skapa en lägesbild förutsätter att information bearbetas och sorteras. Bearbetning av information nämndes i flera olika sammanhang i resultatet men framförallt gällde det värdering och sortering av information för att kunna skapa förståelse för en händelse. En intressant aspekt som nämndes av intervjupersonerna är varför vi ger viss information en mer betydande mening än annan information. Vilken information man väljer att sortera ut som viktig för att skapa förståelse kan skilja sig beroende av individens position och dess organisationstillhörighet.

Tittar man i resultatet ser man att flera av Weicks element påverkar meningsskapandet av informationen. Hur man väljer ut de *utvalda signalerna* som ligger till grund för meningsskapandet kan enligt oss framförallt kopplas till Weicks element *identitet*, *retrospektiv* och *social*. Genom att se till kärnan i dessa element kan man ta ett steg längre och skapa en förklaringsmodell för hur mening skapas kring information.

Figur 2. Förklaringsmodell för hur individen väljer ut viktig information.

Weicks (1995:21–24) elementet identitet ger en förståelse för varför viss information anses som viktig för vissa men inte lika viktiga hos andra. Vi menar att organisationer har olika identiteter som leder till att olika saker är viktiga för dem. Identiteterna inom de manifesta krishanteringsorganisationerna skiljer sig, dels för att de har olika bakgrunder som är förenat med en viss kultur och dels för att deras arbetsuppgifter skiljer sig åt. Det kommer också leda till att man letar olika utvalda signaler när man plockar ut information som bäst klargör situationen.

Det retrospektiva elementet bygger enligt Weick (1995:24) på att skapa mening ”här och nu” genom att reflektera tillbaka på tidigare händelser. Något som vi anser är en avgörande faktor för att snabbt kunna sortera ut det relevanta i en stor mängd information med hjälp av de erfarenheter man har med sig sedan tidigare. Utan tidigare erfarenhet och förmågan att reflektera tillbaka på liknande händelser kommer man ha svårigheter att förstå vilken information som är värdefull för att lösa uppgiften.

Det sista elementet som kan användas i förklaringsmodellen är social. Social är enligt Weick (1995:38ff) att genom integration med andra kommer också en medvetenhet om andras behov att skapas. Vi anser att genom att integrera med andra kommer man skapa en förståelse för hur personer i sin omgivning tänker. Genom att ha en förståelse för andras behov, oavsett om det handlar om nästa nivå inom egen organisation eller om det handlar om en annan organisation, kommer det vara viktigt när man ska bedöma vilken information som är viktig att välja ut för att få en lägesbild som är holistisk och användbar.

Under övning observerades att aktörerna arbetade i team där man diskuterade och gemensamt kom fram till vad som ansågs viktigast att ha med i lägesbilden. Att arbeta i team skulle kunna kopplas till Weicks element sociala. Problematiken är dock att vi tolkar Weicks sociala element som att individen påverkas indirekt genom influenser och intryck av andra i det sociala mötet. Däremot anser vi att det är viktigt att lyfta fram den sociala aspekten av att arbeta i team under skapandet av lägesbild eftersom varje individs samlade element kommer vara bidragande, vilket medför att allas sammantagna element väger tyngre än den enskildes element för att skapa mening i situationen.

När vi använt oss av Weicks (1995) sju element har vi stött på problem eftersom flera av elementen tendera att gå ihop. Vi menar att i praktiken använder man sig av samtliga sju element för att skapa mening. När man däremot ska studera vilka faktorer som ligger bakom meningsskapandet måste man göra en tydlig distinktion dem emellan. Man måste vara medveten om att det kan vara problematiskt att koppla enskilda element till faktorer eftersom meningsskapandeprocessen ofta är beroende av flera element. Som man kan se i resultatet har det framgått att vissa faktorer varit beroende av flera element.

Avslutningsvis vill vi lyfta fram förslag till fortsatt forskning för att ytterligare utveckla studieområdet. Exempelvis kan man studera samverkan inom *Trygghetens hus* i Östersund, eftersom det är en unik miljö med flera krishanteringsorganisationer inom samma byggnad. Faktorer att studera kan vara hur man utnyttjar möjligheterna med att befinna sig inom samma byggnad, till exempel hur de gemensamt arbetar för att för att skapa en gemensam lägesbild. Ytterligare en inriktning på fortsatt forskning som vi anser är viktig att utveckla är hur man väljer ut och tolkar information som ska ligga till grund för lägesbilden. En intressant aspekt som dykt upp under vår studie är varför man ibland ser okritiskt på information och ibland är noga med att analysera och granska.

7 Slutsatser

Slutsatserna i denna uppsats utgår utifrån studiens syfte och frågeställningar och baseras på resultat och analys samt diskussion.

Med den här studien har vi bidragit med ett nytt synsätt för hur man kan förstå skapandet av lägesbild, genom att vi analyserat skapandet av lägesbild utifrån en meningsskapandeprocess. I arbetet har det fastställts att den meningsskapandeprocess som sker vid skapandet av lägesbilder är förenat med sju meningsskapande element. Samtliga element bör ses från ett holistiskt synsätt eftersom alla element är beroende av varandra. Två av elementen är särskilt framträdande och har stor betydelse för meningsskapandet vid upprättandet av lägesbilden. Dessa element är *retrospektiv* och *utvalda signaler* och bygger på erfarenheter och information.

Det *retrospektiva* elementet är framstående i skapandet av lägesbild eftersom en reflektion från tidigare händelser skapar mening i nuvarande kontext. Ställs man inför en situation där man inte kan reflektera tillbaka på tidigare erfarenheter kommer man inte förstå vad man står inför. De *utvalda signalerna* är det andra elementets som framträder mer frekvent. Att skapa en lägesbild förutsätter att information bearbetas och sorteras för att finna de viktiga ledtrådarna som klargör situationen. Utan en korrekt värdering av informationen kan lägesbilden bli felaktig och direkt oanvändbar. För att välja ut de *utvalda signalerna* är det fördelaktigt att arbeta i team eftersom det ger möjligheter att diskutera och analysera information tillsammans. Det medför att flera individers samlade element väger tyngre än den enskilda individens element.

Vi har även konstaterat att meningsskapandet är en ständigt pågående process utan en riktig början eller slut. Precis som meningsskapandet ständigt pågår kommer också lägesbilden kontinuerligt att förändras som följd av detta. Lägesbilden kan därmed inte ses som en produkt utan som en pågående process.

Analysen visade att polismyndigheten och räddningstjänsten har varken var för sig eller tillsammans någon enhetlig definition av begreppet lägesbild. Den mest framträdande definition är dock att lägesbilden ska beskriva vad som hänt, händer samt ett framtidsperspektiv om vad som kan komma att hända.

SLUTSATSER

Behovet av lägesbilder varierar beroende av händelsens omfattning och komplexitet. Lägesbilden ska ligga till grund för beslutsfattande och prioritering av resurser. Därmed bör man inte alltid sträva mot en gemensam lägesbild inom organisationen utan anpassa lägesbilden beroende av individens position och arbetsuppgifter. Den gemensamma lägesbilden är endast att föredra för individer inom samma nivå, exempelvis i en stab eller mellan olika organisationers staber.

Referenser

- Alexander, V.D., Thomas, H., Cronin, A., Fielding, J. och Moran-Ellis, J. (2008) Mixed Methods. I Gilbert, N. (red.) *Researching social life (3rd ed)*. Sage Publications, London. s. 125-144.
- Bengtsson, H. (2008) Vad har vi lärt av Gudrun och Per? I Bengtsson, H. och Mellbourn, A. (red.) *Säkerhet och sårbarhet: hur skapar vi ett hållbart samhälle? - om forskning och utveckling i samverkan*. Högskolan i Halmstad, Halmstad. s. 65-118.
- Bergstrand, F., Hadzic, A., Magoulas, T. och Nuldén U. (2011) Informationsmiljöer för samordnad samverkan inom krishantering. I Nilsson, N-O. (red.) *Samverkan - för säkerhets skull!*. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, Karlstad. s. 141-156.
- Bewley, T. (2002) "Interviews as a valid empirical tool in economics". *Journal of Socio-Economics*, 31:343-353.
- Blumer, M. (2008) The Ethics of Social Research. I Gilbert, N. (red.) *Researching social life (3rd ed)*. Sage Publications, London. s. 145-161.
- Borglund, E., Landgren, J., Magoulas, U., Nulden, U., och Roos, M. (2009) *Studie av gemensam lägesinformation*. Krisberedskapsmyndigheten, Göteborg.
- Borglund, E. AM (submitted) *Creation of common operational picture in large police operation*. Submitted and under review process.
- Bryman, A. (2001) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Liber, Malmö.
- Creswell, W.J. (2007) *Quantitative Inquiry & Research Design – Choosing Among Five Approaches*. Sage Publication, California.
- Danielsson, E., Johansson, R. och Eliasson, L. (2011) *Samverkan i praktiken*. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, Karlstad.

- Danielsson, E., Landgren, J., Larsson, G., Olofsson, A., Tirkkonen, P. och Voss, M. (2012a) *Forskningsöversikt: Ledning och samverkan vid olyckor och kriser*. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, Karlstad.
- Danielsson, E., Johansson, R., Kvarnlöf, L. (2012b) *Samverkan under Räddningsinsatser*. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, Karlstad.
- Drennan, T.L och McConnell, A. (2007) *Risk and Crisis Management in the Public Sector*. Routledge, New York.
- Dynes, R.R. (1970) *Organized Behavior in Disaster*. Heath Lexington Books, Massachusetts.
- Enander, A. (2008) Människors behov och agerande vid olyckor och samhällskriser. I Bengtsson, H. och Mellbourn, A. (red.) *Säkerhet och sårbarhet: hur skapar vi ett hållbart samhälle? - om forskning och utveckling i samverkan*. Högskolan i Halmstad, Halmstad. s. 7-26.
- Engdahl, O. och Larsson, B. (2006) *Sociologiska perspektiv – grundläggande begrepp och teorier*. Studentlitteratur, Danmark.
- Karlsson, R. (2011) "Gemensam lägesbild" – ur flera perspektiv. Lunds tekniska högskola, Lund.
- Krisinformation.se (2012) *Befattningar inom Kommunal Räddningstjänst*. Tillgänglig: http://www.krisinformation.se/web/Pages/Page_11255.aspx [Sökdatum: 2012-04-09].
- Kvale, S. och Brinkmann, S. (2009) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Studentlitteratur, Lund.
- MSB (2010) *Statistik och Analys - Olyckor och Kriser 2009/2010*. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, Karlstad.
- MSB (2009) *Samhällets Krisberedskapsförmåga – samlade bedömningar och genomförda åtgärder åren 2006-2009*. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, Karlstad.
- Mullen, J., Vladi, N. och Mills A.J. (2006) "Making sense of the Walkerton Crisis". *Culture and Organisation*, 12:207-220.
- Nathan, M.L. (2004) "How Past Become Prologue: a Sensemaking Interpretation of the Hindsight-Foresight Relationship Given the Circumstances of Crisis". *Futures*, 36:181-199.

Olofsson, A. och Rashid, S. (2009) Introduktion. I Olofsson, A. och Öhman, S. (red) *Risker i det Moderna Samhället – Samhällsvetenskapliga Perspektiv*. Studentlitteratur, Lund. s. 13-38.

Persson, I-M. (2008) Pedagogik för samverkan i samhällskriser. I Bengtsson, H. och Mellbourn, A. (red.) *Säkerhet och sårbarhet: hur skapar vi ett hållbart samhälle? - om forskning och utveckling i samverkan*. Halmstad, Högskolan i Halmstad. s. 27-40.

Polisen. (2012a) *Krisarbete*. Tillgänglig: <http://www.polisen.se/sv/Om-polisen/Sa-arbetar-Polisen/Krisarbete/> [Sökdatum: 2012-04-05].

Polisen. (2012b) *Polisens arbete vid större händelser*. Tillgänglig: <http://www.polisen.se/sv/Om-polisen/Sa-arbetar-Polisen/Krisarbete/Polisens-arbete-i-kris/> [Sökdatum: 2012-04-05].

Prop. 2007/08:92 Stärkt krisberedskap - för säkerhets skull. Försvarsdepartementet, Stockholm.

Ritzer, G. (2009) *Sociologisk Teori*. Liber, Malmö.

Sveriges kommuner och landsting (2007) *Samhällskriser och Katastrofer – Juridisk Handbok*. EO Grafiska, Stockholm.

Vetenskapsrådet (2002) *Forskningsetiska principer inom humanistisk -samhällsvetenskaplig forskning*. Vetenskapsrådet, Stockholm.

Weick, K.E. (1988) "Enacted Sensemaking in Crisis Situations". *Journal of Management Studies*, 25:305-317.

Weick, K.E. (1995) *Sensemaking in organization*. Sage publication, London.

Författningar:

Lag (2003:778) om skydd mot olyckor.

Lag (2006:544) om kommuners och landstings åtgärder inför och vid extraordinära händelser i fredstid och höjd beredskap.

Bilaga A. Intervjuguide

Bakgrundsfrågor

- ❖ Vad har du för utbildning?
- ❖ Hur länge har du arbetat inom polisen/räddningstjänsten?
Vad har du för arbetsuppgifter?
- ❖ Vad gjorde du innan du började arbeta här?
Har du arbetat med någon annan form av krisarbete?
- ❖ Vilka erfarenheter har du från större olyckor och kriser?
Vilken roll har du haft under dessa (tidperiod)?
- ❖ Hur ser ledningsarbetet ut vid större olyckor och kriser?
Hur medverkar andra organisationer? Skiljer det sig om det är flera aktörer inblandade?

Lägesbild

- ❖ Om vi övergår till att prata om lägesbild, vad är en lägesbild för dig? Hur definierar du begreppet lägesbild?
Är det en bild eller en samling information?
- ❖ Vilken information baserar du lägesbilden på?
Är det mestadels från egen organisation?
Ser ni mer kritiskt på information från andra organisationer?
Är information från egen organisation mer värdefull?
Hur ofta är information från exempelvis allmänheten/media användbar?
- ❖ Vad finns det för problem vid skapandet av en lägesbil?
- ❖ Hur vet du när du har en lägesbild och vad gör det till en lägesbild?
Är det en produkt eller ständig process?
- ❖ Vilken information bör ingå i en lägesbild?
Vilken information gör den användbar för mottagaren?
Vilket tidsomfång ska en lägebild ha?
Vilken geografisk räckvidd?

- ❖ Om man vidarebefordrar en lägesbild anpassas den då beroende av vem som är den tänkta mottagaren eller kan en lägesbild vara gemensam mellan olika aktörer?
- ❖ När har man användning av en lägesbild och vilka behov tillgodoser den?
- ❖ Kan du ge ett exempel på en händelse när ni använder er av lägesbilder? Beskriv gärna en händelse och hur du skapar lägesbild i denna händelse.

Avslutning

- ❖ Har du något att tillägga?

Bilaga B. Observationsschema

- ❖ När skapas den första lägesbilden (beroende av händelseförloppet) och vilken information baseras den på?
- ❖ Hur arbetar de kontinuerligt med lägesbilder under händelsen?
 - Uppdatering/nyskapande (ständigt pågående)?
 - Gemensam lägesbild inom eller med andra organisationer?
- ❖ Kan man urskilja ett dåtids-, nutids- och framtidsperspektiv i lägesbilden?
 - Något perspektiv som framstår mer än något annat?
- ❖ Framträder viss information som extra viktig (utvalda signaler)?
 - Vad kännetecknas den informationen av?
 - Skiljer sig informationen mellan polis och räddningstjänst?
- ❖ Baseras lägesbilden på information från mestadels egen organisation eller är det i samverkan med andra organisationer?
- ❖ Uppstår det någon problematik under skapandet av lägesbild?
- ❖ Vilka behov tillgodoser lägesbild?